

II RIIGIKOGU

8. istungjärk. **Protokoll nr. 220 (3).** 1925. a.

II Riigikogu koosolek 24. aprillil 1925. a.
kell 5 p. l.

Kokku on tulnud 85 Riigikogu liiget.

Walitsuse looshis: siseminister **K. Einbund**, sõjaminister **J. Soots**, teedeminister **K. Wirma**, töö-hoolekandeminister **Chr. Kaarna**, põllutööminister **A. Kerem**.

Wälisesitajate looshis: Eesti saadik Moskwas **A. Birk**.

P ä e w a k o r d:

1. Tööstusliku tööseaduse muutmise seadus — L. Johanson'i ettepanek.

2. Tsiwiilkohtupidamise seaduse muutmise seadus — L. Johanson'i ettepanek.

3. Kaitseliidu heaks wõetawa maksu seaduse täiendamise seadus — III lugemisel.

4. Maaseaduse täiendamise ja muutmise seadus — II lugemisel.

5. Küütide määruse § 6. muutmise seadus — üldkommissjoni ettepanek.

6. Hoolekandeseadus — II lugemisel.

7. Eesti wabariigi Tartu ülikooli seadus — II lugemisel.

8. Maanteede seadus — omawalitsuse komisjoni ettepanek.

Koosolekut juhatab esimees **J. Tõnison**, pärast abiesimees **A. Jürman**.

Sekretäri kohal abisekretäär **J. Holberg**, pärast abisekretäär **J. Piiskar**.

Koosolek algab kell 5.25 min.

1. Päewakorra Juhataja **J. Tõnison**: Awan Riigikogu koosoleku. Päewakord on Riigikogu liigetele kätte saadetud.

J. Jans (sd.): Ma teen ettepaneku jätta päewakorrast wälja punkt 7 — Eesti wabariigi Tartu ülikooli seadus — II lugemisel. Olen tähendatud seaduse aruandja, kuna ma aga alles eile teada sain, et tähendatud seadus täna päewakorras, siis ei olnud mul mitte wõimalik materjaali kaasa wõtta, mispärast mina

täna aruandjana ei saa esineda. Ma arwan, et tähendatud seadus täna arutamisele ei tulegi, sest nii kaugele meie wast tööga täna ei jõua; kuid teen oma ettepaneku juhtumiseks, kui ta siiski peaks arutamisele tulema, sest et ma aruandjana esineda ei saa.

Juhataja **J. Tõnison**: (Hääletatakse.) Poolt on 19 häält, wastu — 21, seega on ettepanek tagasi lükatud. Nii jääb päewakord samasuguseks, nagu ta juhatus poolt on ette pandud.

Enne päewakorra juurde asumist on sõna sekretäiril teadaande korras.

2. Teadaandmine Sekretäär **J. Holberg**: Tagasi on muudatuste kohta Riigikogu koosseisus. astunud Riigikogust Jaan Nuut põllumeestekogude Pärnumaa walimisringkonna nimekirja järele. Asemele astunud Peeter Järwe, kellele Riigikogu juhatus poolt kutse saadetud.

3. Teadaandmine Riigikogu juhatus nimele on järgmine rahvuslik-wabameelse partei Riigikogu rühma demokraatlikust liidust lahkumise kohta. teadaanne tulnud: „Riigikogu juhatusel. Sellega on meil au teatada, et rahvuslik-wabameelse partei Riigikogu rühm demokraatlikust liidust lahkus. Rahvuslik-wabameelse partei Riigikogu rühma liikmed A. Tamm, Joh. Uibopuu, Th. Tallmeister, E. Weberman.“

4. Tööstusliku **L. Johanson** (sd.): tööseaduse muutmise seadus — L. Johanson'i ettepanek. Teen ettepaneku, käesolew seaduseelnõu anda töökaitse komisjoni.

Juhataja **J. Tõnison**: Rkl. Johanson'i poolt on ettepanek, anda tööstusliku tööseaduse muutmise seadus töökaitse komisjoni. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on ettepanek wastu wõetud.

**5. Tsiwiilkohtu-
pidamise sea-
duse muutmise
seadus — L. Jo-
hanson'i ette-
panek.**

Teen ettepaneku, käesolew seaduseelnõu anda üldkommissjoni.

L. Johanson (sd.):

Juhataja **J. Tõnisson**: Rkl. Johanson'i poolt on ettepanek, anda tsiwiilkohtupidamise seaduse muutmise seadus üldkommissjoni. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on ettepanek wastu wõetud.

**6. Kaitseliidu
heaks wõetawa maksu
seaduse
täiendamise
seadus — III
lugemisel.**

Kaitseliidu heaks wõetawa maksu seaduse täiendamise seadus.

Rahaasjanduse komisjoni aruandja **K. Kornel** kannab ette ja nähtawa enamusega wõetakse wastu seaduseelnõu peal-kiri.

Aruandja **K. Kornel** (loeb):

I.

Kaitseliidu heaks wõetawa maksu seaduse („Riigi Teataja“ nr. 37/38 — 1925. a.) § 2. täiendatakse järgmise märkusega:

Märkus 2. Samuti ei wõeta 1925. a. ja 1926. aastal maal asuwa liikumata waranduse riigimaksu alusel kaitseliidu heaks maksu neilt, kes 1924. ehk 1925. a. maksid wõi maksawad riigi liikumata waranduse maksu maal vähem kui 200 marka ühe isiku omanduses wõi waldamisel olewate liikumata waranduste pealt.

A. Jõeäär (sd.): Kordan oma II lugemisel tehtud ettepanekut, märkus II ettenähtud 200 marga asemele wõtta 500 mk.

W. Linnamägi (krst.): Kordan oma II lugemisel tehtud ettepanekut, § 2. muuta ja wõtta järgmises redaktsioonis: „Maksu wõetakse kõigi riigi otsekoheste maksude alustel, kuid üksiku isiku (juriidilise wõi füüsilise) maksu wõetakse üheainsama otsekoheste maksu alusel ja nimelt kõigesuurema pealt, mis see isik maksab: 1925. a. 20% — 1924. a. määramise järgi ja 1926. a. 10% — 1925. a. määramise järgi. Juhtumisel, kui tähendatud protsentide alusel wäljaarwatud summa vähem kui 200 marka on, määratakse kaitseliidu heaks wõetaw maks kindlaks 200 marga peale.“

Härä rahaminister tähendas II lugemisel minu paranduse kohta, et seda parandust olewat sellepärast raske wastu wõtta, et paljud olewat oma maksud kaitseliidu heaks juba ära maksnud. Kui ma ei eksi, siis täna ilmus lehes teade, et ära on maksetud kaitseliidu heaks wõetawat maksu ainult 1.900.000 marga suuruses summas. Kui tõesti mitte rohkem pole ära maksetud, siis on see väga wäike protsent sellest maksust, mis sisse tulema peaks, mispärast ei teeks mingisuguseid raskusi, kui siin ka tuleks natuke tagasi maksta. Oma ettepaneku tegemise juures tahaksin weel niipalju juurde lisada, et kaitseliidu heaks wõetawa maksu raskus langeb peaaesjalikult pealinna peale. Minu arwamise järele tuleks Tallinna kodanikkude peale üldse kaitseliidu heaks wõetawat maksu 50 kunni 60 miljonit marka, missugune summa väga raske kodanikkudel kanda, pealegi kus maksu-termin nii lühikese aja peale on määratud, 1. maiks wõi 15. maiks. Ülemaltoodut arwesse wõttes panen ma ette minu poolt tehtud parandus wastu wõtta. Oma parandus-ettepanekut palun ma kahes osas hääletada, see on wiimane lause, mis algab sõnadega „juhtumisel, kui tähendatud protsentide alusel jne.“ eraldi hääletada.

K. Tamm (põl.): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Mina kordan seda ettepanekut, mille tegin II-sel lugemisel. Kui see ettepanek saaks wastu wõetud, siis kõrwaldataks niisugune seisukord, et taluperemehed peaksid maksma teiste asemel nende maade eest, mis rentnikkudele-waikemaapidajatele tarwitada on antud. Muidu wõiks niimoodi wälja kujuneda, kui meie seda märkust wastu ei wõta, et taluperemeeste kanda oleksid koormad, neil tuleks maksusid maksta, kuna rentnikud igasugusest kohustusest wabad oleksid. Taluomanikud tihti peale ei saaks nendest wäikestest kohtadest, mis wahest õige mitme aasta eest väga wähese tasu eest on wälja renditud, mingit kasu, waid isegi kahju, kui nad nende eest kaitseliidu maksu ka weel maksma peawad. Et mitte ühe peale ei langeks kõik soodustused ja teise peale kõik koormatused, selleks tuleks minu ettepanek wastu wõtta, mis ette näeb, et teatud osa kulu-dest peaks langema rentniku kanda.

Juhataja **J. Tõnisson**: Lõpu-sõna on aruandjal.

Aruandja K. Kornel: Komisjoni nimel ei saa mina ühegi siin ette pandud parandusega ühineda, waid toetan seaduseelnõu sarnasel kujul wastuwõtmist, nagu ta II lugemisel wastu wõetud.

Juhataja J. Tõnisson: On esitatud järgmised ettepanekud. Rkl. Linnamägi ettepanek: „§ 2. wõtta järgmises redaktsioonis: „Maksu wõetakse kõigi riigi otsekoheste maksude alustel, kuid üksiku isiku (juriidilise wõi füüsilise) maksu wõetakse üheainsama otsekoheste maksu alusel ja nimelt kõige suurema pealt, mis see isik maksab: 1925. a. 20% — 1924. a. määramise järgi ja 1926. a. 10% — 1925. a. määramise järgi. Juhtumisel, kui tähendatud protsentide alusel wäljaarwatud summa wähem kui 200 mk. on, määratakse kaitseliidu heaks wõetaw maks kindlaks 200 marga peale.“

Rkl. Jõeäär'i ettepanek: „Panen ette märkus II ettenähtud maksu ülemmäära 200 marga asemel wõtta 500 marka.“

Rkl. Tamm'e ettepanek: „Panen ette märkus 3. Märkus 3. Liikumata waranduste maksu pealt maal wõetaw maks kaitseliidu heaks nõutakse selle isiku käest sisse, kelle päralt krepostiraamatute järele maatükk on, wõi isiku käest, kes krepostiraamatute järele maatükki põlise rendi ehk obrokiõiguse alusel waldab; nimetatud isikutel on õigus tasutud maksu waranduse tarwitajalt tagasi nõuda selle peale waatamata, kui suur summa kaitseliidu maksu waranduse tarwitaja peale langeb.“

Kõigepealt panen hääletamisele rkl. Linnamägi ettepaneku.

Ma panen ettepaneku kahes osas hääletamisele, nii nagu ettepaneku tegija seda nõudis. Hääletamisele tuleb ettepaneku esimene osa. (Hääletatakse.) (J. Piiskar, is.: Rahwuslik wabameelsed ka poolt. — Aruandja K. Kornel: Wana armeiroosteta!) Ettepaneku esimese osa poolt on antud 29 häält, wastu 28 häält... (Hüüded: Sedelitega!) Õigus on nõuda sedelitega hääletamist, palun sedelid wälja jagada. (Hääletatakse.) Rkl. Linnamägi ettepaneku esimese osa poolt on antud 33 häält, wastu 34 häält, seega on ettepanek tagasi lükatud.

Kuna ettepaneku esimene osa tagasi lükatud, langeb ära ettepaneku teine osa.

Hääletamisele tuleb rkl. Jõeäär'i ettepanek.

(Hääletatakse.) Ettepaneku poolt on antud 28 häält, wastu 29 häält, seega on ettepanek tagasi lükatud. (L. Johanson, sd.: Sedelitega!) Palun sedelid wälja jagada. (Hääletatakse.) Hääletamise tagajärjed on järgmised: Ettepaneku poolt on antud 34 häält, wastu 33 häält, erapooleitud 1, seega on ettepanek wastu wõetud. (J. Lattik, krst.: See on jumala tahtmine!) Ma palun, nüüd awaldawad Riigikogu liikmed oma tahtmist ja jumala tahtmine jääb kõrwale. (J. Lattik, krst.: Jumala tahtmine jah, ei aita midagi!) Ma palun rahu. Hääletamisele tuleb rkl. Tamm'e ettepanek:

(Hääletatakse.) Ettepaneku poolt on antud 30 häält, wastu 34 häält, seega on ettepanek tagasi lükatud. (Hulgalised wahelhüüded.) Ma ei kuule, kas soowitakse sedelitega? (K. Tamm, põl.: Soowitakse wäga, tungiwalt soowitakse sedelitega.) Palun sedelid wälja jagada. (Hääletatakse.) Hääletamise tagajärjed on järgmised: Ettepaneku poolt on antud 33 häält, wastu 39 häält, seega on ettepanek tagasi lükatud. Seega on kõik parandus-ettepanekud peale rkl. Jõeäär'i ettepaneku, tagasi lükatud. Panen hääletamisele seaduseelnõu teksti esimese osa ühes wastuwõetud parandusega. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on seaduseelnõu esimene osa parandusega wastu wõetud.

Aruandja K. Kornel kannab ette ja nähtawa enamusega wõetakse wastu seaduseelnõu II osa.

II.

Käesolew seadus hakkab maksma tema wastuwõtmisega.

Juhataja J. Tõnisson: Asun lõpuhääletamisele. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on seaduseelnõu lõpuhääletamisel wastu wõetud.

7. Maaseaduse Juhataja J. Tõ-
täiendamise ja nisson: Et üldkom-

muutmise seadus — II lu-
gemisel. misjoni aruandja rkl. Temant puudub, siis on aruandjana sõna kaasaruandjal rkl. Rei'l.

Kaasaruandja maakomisjoni poolt on rkl. Anniko.

Üldkomisjoni aruandja **A. Rei** (loeb):

Maaseaduse täiendamise ja muutmise seadus.

A. Jõeäär (sd.): Wäga lugupeetud rahwasaadikud! Käesolew seaduseelnõu terwes tema ulatuses on täiesti wastuwõtmatu, ja sellepärast teen mina ettepaneku, seaduse pealkiri tagasi lükata ja ühtlasi sellega tuleks siis muidugi selle ettepaneku wastuwõtmisel ka kõik selle seaduse paragrahwid tagasi lükata iga üksiku paragrahwi arutamisel.

Selle ettepaneku põhjenduseks oleks minul järgmist öelda. Sisuliselt on siin tegemist laiaulatusliku maaseaduse tühistamisega, mida ette näeb käesolewa seaduse § 3-as. Teised paragrahwid — esimene ja mõned muud — ei ole sedawõrd kiire iseloomuga, et neid peaks selle seadusega juba praegusel kujul maksma panema. Wõõrandatud maade riigi nimele kandmine kinnistusraamatutes on võimalik ka praegu ilma käesolewa seaduseta. Wastaw Riigikohtu seletus selle kohta on olemas. Wõlgade riigi kanda wõtmisega, mida käesolew seadus ette näeb, tuleks ühtlasi lahendada ka tasu küsimus. Meie rühma seisukohalt wälja minnes tuleb tasuküsimus eitawalt otsustada. Käesolew seadus aga jätab tasuküsimuse täiesti lahtiseks.

Peab tähendama, et praegune moment selle seaduse wastuwõtmiseks kõige ebasoodsam on, ja kui reaktsioonilised kihid arwawad, et pärast 1. detsembril paras aeg on ka maaseaduse kui küll mitte täielikule, siis vähemalt osalisele likwideerimisele asuda, siis arwan mina, et nad eksiwad. Peale selle peab silmas pidama praegust majandusliku kitsikuse ajajärku, mis end kõigile kodanikkudele kaunis kibedalt tunda annab. Ma julgeksin meelde tuletada, et rahwale, kelle esitajana siin rahwasaadikud tegutsewad, nemad walimistele tulles wististi ükski ei andnud lubadust selle eest hoolitseda, et endistele mõisaomanikkudele nendelt maaseadusega wõõrandatud „Landstelle'd“, suwilad, ehituskruudid, tööstusettevõtted ja raielangid saaksid tagasi antud, ja kindel on, et rahwa huwides see tagasiandmine ei sünni, sest selle läbi wähenewad ükskõik kas suuremal wõi vähemal määral sissetulekud, mida riik saab praegu nende

tööstusettevõtete ja maade wäljarentimisest, mida käesolewa seadusega tagasi tahetakse anda. Rahwas on maksudega ülekoormatud. Kui riigi sissetulekud wähenewad, siis on loomulik, et rahwas sedawõrd rohkem peab koormatud saama teiste maksudega. Selge on, kes selle seaduse wastuwõtmisega kasu saab ja selge on, et see seadus rahwale ja riigile mingisugust kasu ei too ja rahwal wõiks täielik õigus olla, hukkamõistwat otsust teha walitsuse üle, kes sarnaste eelnõudega esineb, selles mõttes, et walitsus nende seadustega rahwa huwisid ei kaitse, waid ümberpöõrdult, neid rikub. Kui aga ka Riigikogu peaks sarnase seadusega ühinema, siis arwan ma, et rahwa usaldus rahwaesitusesse wõiks tõsiselt kõigutatud saada ja selle läbi saaks loodud soodne pind neile kihutajatele, kes tegutsewad selles sihis, et riiki kukutada ja kes igat soodsat juhust kasutawad selleks, et häwitada rahwa usku demokraatiasse, rahwaesituse aususesse ja selle parematesse püüetesse, rahwa käekäiku parandada. — Ja käesolew seadus, kui ta wastu wõetakse praegusel kujul, pakuks selleks kõige paremat juhust.

Ma tahaksin eriti tähelpanu juhtida ühe selle seaduse osa peale, mis puudutab raielankide tagasiandmise küsimust, ja mille kohta Riigikogus ka enne selle seaduseelnõu üldkomisjoni saatmist andmeid ette on toodud. Ei ole mingisugust kahtlust, et raielankide tagasiandmine, mis nüüd ka — kahjuks aga liig hilja, kui juba suurem osa tagasi oli antud — seisma on pandud, et see tagasiandmine, kui seda seaduspärasuse seisukohalt hinnata, arwustust wälja ei kannata. Wabariigi Walitsuse poolt on maaseaduse § 28. põhjal wastu wõetud kaks määrust metsade kohta, mis „Riigi Teatajas“ wälja kuulutatud ja mis seda küsimust lahendawad. Esimene määrus on wastu wõetud 28. jaanuaril 1920. aastal ja teine 3. weebruari selsamal aastal. 28. jaanuari 1920. aasta määruses on otse öeldud: „kõik lepingud metsade müügi üle maaseaduse põhjal wõõrandatud maadelt tulewad maaseaduse § 5. põhjal ühe kuu jooksul käesolewa määruse wäljakuulutamisest arwates põllutööministeeriumile ette panna üksikult läbiwaatamiseks.“ § 2-ne ütleb: „lepingute järele makstud summade kohta on metsa ostjad kohustatud põllutööministeeriumile ette näi-

tama kwiitungid ehk nende notariaalselt kinnitatud ärakirjad. Maksmatajäänud summad peawad riigikassasse maksetama“; see on, isegi eelmiste aastate raielankide kohta. Edasi 3. weebruari 1920. aasta seaduse §§ 4, 5, 6 ja 7 reguleerivad weel üksikasjalikumalt seda küsimust ja ei jäta mingit kahtlust selles, et raielank riigile kuulub. On ainult lubatud riigi kätte wõetud metsades ülestõtatud metsasaadused jätta nende endistele omanikkudele wabaks tarwitamiseks peale selle osa, mis mõisa majapidamises 1920./21. majandusaasta jooksul tarwis läheb ja mis wastawa tasu eest riigi kätte wõetakse. Ei mingisugune Wabariigi Walitsuse otsus, mis ainult walitsuse protokollis sisse kantud, ei wõi seaduslikus korras kõigile kodanikkudele teadmiseks wäljakuulutatud määrusi, mille wäljaandmiseks walitsus maaseaduse põhjal õigustatud, ära muuta. Järelikult see otsus seadusega kooskõlas ei ole, küll wõiks aga kõnet olla sellest, et sarnase otsuse eest, mis riigile wõrdlemisi suuri kahjusid on sünnitanud, mis sadadesse miljonitesse ulatawad, et walitsus sarnase otsuse tegemise puhul, mis risti ta oma määrustele wastu käib, wastutusele wõetud wõiks saada. Et aga rahwaesitus sarnast seaduswastast tegewust hiljem sanktsioneerima hakkaks ja isegi tagantjärele senni weel wäljaandmata osad wäljaandmisele määraks, sellest ei wõiks juttugi olla.

Arwan, et pikka põhjendust ette tuua tarwis ei ole selleks, et käesolew seadus täies ulatuses tagasi lükata tuleb, ja loodan, et Riigikogu enamus kui ta rahwa huwisid kaitsta tahab, selle tagasilükkamise ettepaneku wastu wõtab.

J. Jans (sd.): Austatud Riigikogu liikmed! Minul ei olnud wõimalik selle seaduse kohta I lugemisel sõna wõtta, sellepärast palun nüüd luba mõne põhimõttelise märkuse tegemiseks II lugemisel seaduse pealkirja juures. Mina ei taha peatada üksikute paragrahwide juures, waid juhiks Riigikogu liigete tähelepanu selle põhimõtte peale, millest wälja minnes see seadus redigeeritud ja Riigikogule ette pandud. Meie loeme sellele seadusele juurdelisatud seletuskirja lõpus järgmist: „teiselt poolt aga tahab praegune seadusteatawal wiisil parandada ajanoüete kohaselt ülemalnimetatud, „Riigi Teatajas“ nr. 79/80 1919. a. ilmunud maa-

seadust sellega, et ta osa wiimase põhjal wõõrandatud kinniswaradest tagasi ananab endistele omanikkudele, mille juures silmist ei ole lastud põhimõtet, et suurmaapidamisele Eestis peab lõpp olema.“ Mis see tähendab? Mina saan nii aru, et II Riigikogu selle seadusega tahab ametlikult öelda, et Eesti Asutaw Kogu on niisuguse seadusandliku akti toime pannud, millega praegune Riigikogu enamus nõus ei ole, see tähendab, et Riigikogu leiab, et on ülekohut tehtud. (W. Linnamägi, krst.: See on täiesti õige.) Kui asuda sakslaste seisukohale, siis wõib ka öelda, et on kuritegu tehtud ja nüüd tahetakse seda Asutawa Kogu kuritegu heaks teha. Kuidaswiisi heaks teha? Heaks teha mitte sellega, et wõetakse üldine tasumaksuseadus wastu, korraldatakse wahekorrad Eesti wabariigi ja endiste mõisaomanikkude wahel terwes ulatuses ja teatud põhimõtetest wälja minnes, waid tasuküsimus jäetakse lahtiseks, ei öelda mitte, kas antakse wõõrandatud maade eest tasu, waid wõetakse mitmesugused wõõrandatud waranduste grupid ja antakse neist, wõrrelles wõõrandatud waranduse kogusuurusega, ainult wäikesed osad tagasi. Antakse mõni ostetud „Landstelle“ ehk maaosa tagasi, mõned talud wabastatakse siit ja sealt, antakse endiste omanikkude kasuks mõni raielank. Ühesõnaga, antakse wäikene osa wõõrandatud warandusest tagasi ja arwatakse, et selle walurahaga saadakse heaks teha ja lepitada kuritegu, mis Asutaw Kogu maaseadusega teinud. Pean ütleva, et see eraisikute wahel weel kuidagi läheb, kui keegi teisele on kahju teinud ja siis läheb ning waluraha pakub, aga kui rahwaesitus põhjaliku maareformi ajaloolist teostamist hakkab oma poolt niiviisi heaks tegema, siis on see lihtsalt piinlik. Oletame, et Asutaw Kogu tõesti kuriteo on korda saatnud. Kuid minu arwates on see kuritegu niisugust laadi, et rahwaesituse, kes õieti Eesti riigile aluse pannud ja kelle otsuse tagajärjel ka II Riigikogu olemas on — järelikäijad oma eelkäijat Asutawat Kogu blameerima ei peaks hakkama. Kui leiata, et tasuküsimus on lahtiseks jäänud ja tasu maksta tarwis on, siis olge otsekohesed ja makske tasu, kuid niiviisi nagu käesolewas seaduses projekteeritud, teie ühtki eksitust heaks teha ei wõi, waid teete tasuküsimuse järjest segasemaks

ja mässite Eesti rahwaesituse niisugustesse wastoludesse, kust ta auga enam wälja ei saa. Kõige selle juures oleks juriidiline seisukoht niisugune, et kui meie Eesti wabariigi olemasolu õigustatuks peame, järelikult ka iseeneste praegust tegewust... (W a h e l h ü ü e k e s k e l t.) siis ei wõi Asutawa Kogu tegewust kiritegeliseks tunnistada. (J. L a t t i k, krst.: Härra Jans, seale ei ole öeldud, et see kuritegu on.) Teie ei julge awalikult ja otsekoheselt terwes ulatuses küsimust üles tõsta. Teie ütlete ainult ettewaatlikult: tuleb parandada. Minu arwamise järele, kui meil Eesti riik olemas on, ja olema peab, siis ei wõi mingisugust tagasitegemist olla. Ei wõi öelda, et seatakse mingisugused Asutawa Kogu poolt maaseadusega kustutatud õigused jalule. Kui leitakse, et ülekohut on tehtud, siis annab rahwaesitus oma kodanikkudele Asutawa Kogu poolt maksmapandud põhiseaduse põhjal seda, mis õiglus nõuab, rippumata minewiku õigustest. Eesti wabariik annab maad ja metsad wälja oma õiguse põhjal, aga ei sea, ei tohi seada jalule õigusi, mis pärit minewikust. Niisugusel seisukohal on oma juriidiline wäärtus. Kui teie Asutawa Kogu kaudu iseendid ja terwet rahwast käesolewa seadusega süüdlaseks terwe maailma ja ajaloo ees tunnistada tahate, siis on sellel asjaolul ometi see tähtsus, et teie ei saa meie maareformi üldse enam kõlblikkude ja juriidiliste argumentidega kaitsema tulla. Teil ei ole mingisugust läbilööwat põhimõtet, millega teie maailma ette astuksite ja ütleksite: meie oleme midagi teinud, mis õiglane ja paratamata oli. Läbirääkimistel käesolewa seaduse aruandja härra Temant'iga ütles tema: meie rahwaesitus ajab asju nii, nagu tahaks ta oma õigusi maksmata panna ainult jõuga. Nii ei saa talitada. Kui wõideldakse sõjariistadega, siis peawad kõrwuti tarwitusele wõetama ka juriidilised abinõud. Peab leidma põhjendusi, et Eesti rahwaesituse ja kogu rahwa teguwiisi juriidiliselt ja kõlblikult maailma ees õigustada. Teie aga selle asemel, et Eesti rahwast kaitsta juriidiliste argumentidega, annate need argumentid wastaste kätte ja ütlete, et Eesti rahwaesitus, Eesti rahwas on maareformi teostamisele asudes kurja teinud, tarwis lepituseks siit üks tükk maad, sealt tükk metsa tagasi anda. Siia juurde tahaksin ma järgmist lisada. Ma ei waidle sugugi sel-

lele wastu, et kirikuteenijatele tükk maad kasutada antaks, sest minu arwates on kirikuteenijad samasugused Eesti wabariigi kodanikud, kui asunikudki, pealegi, kui nad pole sugugi halwemad maaharijad. Samuti ei waidle ka selle wastu, et endistele mõisaomanikkudele wõimaldatakse asunikkudega ühel alusel maad pidada. Kuid tunnistada, et Eesti rahwaesitus on maareformi teele asudes eksliku teo teinud, kuriteo toime pannud, mida parandada tuleb, sellega mina kuidagi nõus olla ei saa. Seda Eesti rahwa blamaashi terwe ilma ees heaks kiita on täiesti wõimatu. Igatahes puudub kõnealolewal seadusel igasugune põhimõte. Muud põhimõtet siin ei ole, kui õigeks wõtmine, et tarwis midagi heaks teha, midagi parandada. See on aga seisukoht, mis ei wasta Eesti rahwa õigusele ja aule. Ma kordan, makske tasu, kui leiate, et see õige on. Mina isiklikult olen kolm korda tasuseadust redigeerinud, kuid kodanlikult poolt ei ole temale käiku antud, on alati kuskile kalewi alla jäetud. Wahepeal aga aetakse asjad niisuguse segi, et lõpuks ei teata mis teha. Juba eile teise seaduse arutamise juures tähendasin mina, et käesolewa seaduse § 1 on wastolus meie kõrgema kohtu seletusega. Riigikohus leiab, et maaseadusega wõõrandatud kinniswarasid wõib ilma ühegi täiendawa seaduseta kreposteerida Eesti wabariigi nimele. Sellele waidlewad wastu meie sakslased. Nemad leiawad, et see wõimalik ei olewat. Eesti rahwaesitus on asunud nähtawasti sakslaste seisukohale. Kõik need juriidilised argumentid on põhimõttelikult õigeks tunnistatud, mida endiste mõisaomanikkude poolehoidjad oma õiguste kaitseks ette toowad. Neile peab selles mõttes au andma, et nad waimliselt meist enam arenenud on, mille läbi nad oma arwamised meile peale sundida suudawad. Meil ei ole ühtegi inimest, kes sakslaste wäidetele maareformi asjas oskaks ja julgeks wastu astuda. Siit on näha, mis tähedab see, et Tartu ülikooli õigusteaduse fakulteet on wõõraste käes, kes meie rahwaesituse kõrwal ei seisa, toetades teda juriidiliste argumentide leidmisega. Ei ole meie rahwaesitus nähtawasti komisjonides seda küsimust üles tõstnud, ei ole ka selle seaduse lugemisel seisukohta arutanud, et kas tõesti seisukohad, mida sakslased ette toowad oma ajalooliste õiguste kaitseks, õiged on. Ja peab üt-

lema, et meie sakslased täiesti hoolimata ja täie rõhuga oma õigusi, mida neil tih-tipeale ei olegi, julgewad esile tuua, kuna meie, müts kaenlas endiste moonameeste kombel ümber käime ja oma süütundest mitte lahti ei saa.

Kõike kokku wõttes leian mina, et käesolewat seadust niisugusel kujul wastu wõtta wõimalik ei ole. Kui tõesti mingisugusest heakstegemisest juttu wõiks olla, kui Eesti rahwaesituse süda-metunnistus selle peaks leidma õige ole-wat, et midagi wabaks antakse, siis tuleb see seadus ümber redigeerida, sellest seisukohast wälja minnes, et Eesti rahwas oma wõimuküllusest annab oma koda-nikkudele seda, mida ta õigeks peab, ja ei sea mingisuguseid wanu õigusi jalule.

Mina teen sellepärast järgmise ettepa-neku: „Maaseaduse täiendamise ja muut-mise seaduse pealkiri ühes kõigi järgne-wate paragrahwidega tagasi anda üld-komisjoni ümberredigeerimiseks, wälja minnes põhimõttest, et ei tohi mitte olla mingisugust maaseadusega kaotatud õi-guste jaluleseadmist, waid Eesti waba-riik annab oma kodanikkudele oma wõi-muküllusest seda, mis rahwaesitus õigla-seks peab anda, arwesse wõttes põhi-seadust.“

Ja siis ma tahaksin lõpuks weel ühe märkuse teha, millel ka põhimõttelik tähtsus on. Siin on seletuskirjas kõige lõpul niisugune lause: „Mille juures sil-mist ei ole lastud põhimõtet, et suurmaa-pidamisel Eestis lõpp peab olema.“ Ta-haksin küsida, mis tarkus see õieti on? Kas on siis suurmaapidamise kaotamine niisugune asi, millega peab uhkustama ja ütleva, et asi on nii: wäikemaapidamine on majanduslikult õige. Mina arwan, see teesis on wäga waieldaw ja sellega ette tulla, sellega midagi põhjendada, temast wälja minnes midagi lubada, selleks ei ole mingisugust mõistlikku alust. Toodud lausest wõib ainult wälja lugeda teatud süütunnet oma rahwa ees, kelle wastu sõna murtakse, sest teie lubasite omal-ajal maareformi läbi wiia nii, et suurmaa-pidamine pidi kaduma. Seda on mitmed Eesti rahwaesitused mitmel korral awa-likult maailmale kuulutanud, kuna käes-olew seadus hoopis muud toob. Selle seaduse redigeerijad saawad ise aru, et nad lähewad tagasi sinna, kust meie Eesti wabariigi maareform peale hakkas. (J. Lattik, krst.: Kes selle seaduse ka-wa kokku on seadnud?) Mina

seada ei tea, aga igatahes on ta komis-joni poolt esitatud, osa Riigikogu on tema poolt. Wõib öelda, maareformi tühjaks-tegemine on põhimõttelikult juba otsusta-tud, ainult kwantitatiivselt jääb weel mi-dagi tegemata. Mina leian, et meie maa-reform on Eesti wabariigi ülesehitamise majanduslikuks aluseks olnud. Kui nüüd teda tühjaks tegema hakata, ja põhimõt-likult on seda selle seadusega otsusta-tud, siis on peale hakanud ka Eesti waba-riigi ehituse mahakiskumine.

Juhataja **J. Tõnisson**: Lõpu-sõna on aruandjal.

Aruandja **A. Rei**: Komisjoni aruandjana panen ette pealkiri wastu wõtta.

Juhataja **J. Tõnisson**: Rkl. Jans'i poolt on esitatud järgmine ettepa-nek: „Maaseaduse täiendamise ja muut-mise seaduse pealkiri ühes kõigi järgne-wate paragrahwidega tagasi anda üld-komisjoni ümberredigeerimiseks, wälja minnes põhimõttest, et ei tohi mitte olla mingisugust maaseadusega kaotatud õi-guste jaluleseadmist, waid Eesti waba-riik annab oma kodanikkudele oma wõi-muküllusest seda, mis rahwaesitus õigla-seks peab anda, arwesse wõttes põhi-seadust.“ (Hääletatakse.) Näh-tawa enamusega on ettepanek tagasi lükatud.

Hääletamisele tuleb seaduseelnõu pealkiri. (Hääletatakse.) Näh-tawa enamusega on pealkiri wastu wõetud.

Aruandja **A. Rei** (loeb):

§ 1. Maaseaduse („Riigi Teataja“ nr. 79/80 — 1919. a.) põhjal riigi oman-duseks wõõrandatud maad kantakse kin-nistusraamatutes Eesti wabariigi nimele põllutööministri nõudmisel, kes on waba-riigi esitajaks kinnistus asjus.

Wõõrandatud maid koormawad hü-potekaarwõlad jääwad riigi kanda. Kõik teised omandusõigust kitsendawad sisse-kanded kinnistusraamatutes, mis maa-seaduse §§ 6. ja 7-ga jõusse pole jäetud, kustutatakse.

O. Gustawson (is.): Ma panen ette § 1 tagasi lükata. Härra Jans on juba kahel korral tähendanud, et see pa-ragrahw täitsa tarbetu on. Tarbetu sel-les mõttes, et Riigikohtu seletustest sel-gunud, et maade kinnistamine Eesti wa-

bariigi nimele ilma käesolewa seaduse ta wõimalik on. Peale selle on üldkommission selle paragrahwi ulatust suurel määral kärpinud. Kui § 1 wõetakse wastu praegusel kujul, siis ei lahendata ometi mitte maade kinnistamise küsimust kogu riigis. Nimelt on maha tõmmatud osa, mis käsitab Petseri ja narooatagustel mail asuwa riikliku maatagawara kinnistamist Eesti wabariigi nimele kinnistusraamatutesse. Härra Temant põllumeeste rühmast oli see, kelle ettepanekul see osa maha tõmmati, — sel lihtsal põhjusel, et Petserimaal ja narooatagustel mail puuduwad kinnistusraamatud, kuhu neid maid wõiks sisse kanda. Oleks kõige õigem, kui põllutöoministerium eestkätt kõigepealt hoolitseks, et neis kohtades sisse seataks kinnistusraamatud. (K. Päts, põl.: Kas põllutöoministeriumis (riim?) Põllutöoministerium ühes kohutöoministeriumiga. (K. Päts, põl.: Siis juba töö-hoolekandeministerium.) Teie arwates peaks wast presidendi hooleks selle küsimuse lahendamise jätma. (L. Johanson, sd.: Tulewase, mitte praeguse.) Mina arwan, et käesolew paragrahw mitte midagi juurde ei anna ja küsimuse samal määral lahtiseks jätab, nagu ta praegu on.

Mis puutub teise lõikesse, siis ei ole see muud midagi, kui seisukohtade fikseerimine, mis maaseaduses juba käsitatud. Sellepärast ei ole sellegi järgi mingisugust tarwidust.

Sel juhusel aga, kui § 1 wastu wõetakse, teeksin mina paranduse: teises reas pärast sõnu: „riigi omanduseks wõõrandatud“ ligi lisada sõnad: „ja riiklikku maatagawarasse arwatud“. See nimetus on nimelt maaseaduses läbi wiidud, samuti ka käesolewa seaduse § 7-as. Kui see nimetus aga § 1. puudub, siis paistab weidi imelikuna, kui see § 7-dasse äkki nagu taewast sisse kukub.

Juhataja **J. Tõnisson**: Lõpuseõna on aruandjal.

Aruandja **A. Rei**: Komisjoni nimel wõin toetada ainult komisjoni ettepanekut — § 1 wastu wõtta.

Juhataja **J. Tõnisson**: Rkl. Gustawson'i poolt on parandus-ettepanek, pärast sõnu „riigi omanduseks wõõrandatud“ ligi lisada sõnad „ja riiklikku maatagawarasse arwatud“. (Hääletakse.) Nähtawa enamusega

on ettepanek tagasi lükatud. Panen § 1. aruandja poolt ettekantud kujul hääletamisele. (Hääletakse.) Nähtawa enamusega on § 1 wastu wõetud.

(Koosolekut hakkab juhutama abiesimees **A. Jürman**.)

Aruandja **A. Rei** kannab ette ja nähtawa enamusega wõetakse wastu § 2.

§ 2. Kui maaseadusega wõõrandatud ja sama seaduse § 2 põhjal endise pidaja kasutada olnud waranduste ülewõtmisel põllutöoministerium endiselt pidajalt, kui negotiorum gestorilt, 3 kuu jooksul ülewõtmise päewast arwates, sellekohast aruannet nõudnud ei ole wõi ei nõua, loetakse nende waranduste majandamine endise pidaja arwel sündinuks, kunni ülewõtmise aasta 1. maini. Aruannete nõudmine negotiorum gestorilt ei ole põllutöoministeriumile kohustaw.

Aruandja **A. Rei** (loeb):

§ 3. Maaseadusega wõõrandatud warandustest antakse tagasi nende endistele omanikkudele:

1) rüütlimõisa omanikult wõõrandatud maatükid (Landstellen, B. e. s. § 597. p. 5.):

a) kui nad olid omandatud nende omaniku enda wõi wiimase parandusjätja omanduseks enne rüütlimõisa omandamist wõi

b) kui nad on lahutatud mõisatest, mis ei olnud wastawa maatüki omaniku päralt wõõrandamise ajal ja maatükk seejuures ei sisalda rohkem kui 75 ha. kõlbulikku maad; sisaldab maatükk enam kui 75 ha. kõlbulikku maad, siis lahutatakse tema küljest ja antakse endisele omanikule tagasi normaalalule wastaw osa, kuid mitte üle 75 ha. kõlbulikku maad ühes tarwilikkude hoonetega.

Kui tagasi antakse mitu maatükki, siis ei wõi ühele endisele omanikule tagasi-antawate maatükkide kogusuurus olla üle 75 ha. kõlbulikku maad, kusjuures endisel omanikul walikuõigus jääb.

2) Kirikuteenijate sennistes alalistes asukohtades väljaspool linnade ja alowite administratiivpiire asuwatest koguduste maadest riigimaade planeerimise korras koguduste teenijate isiklikkudeks tarwidusteks eraldatud maad ühes nende peal asuwate kirikuteenijate elu- ja ma-

japidamishoonetega ja muude päraldustega, kogusuuruses mitte üle 50 ha.

Tagasiantawatest maadest eraldatakse ja jääwad tagasi andmata igal juhtumisel:

a) koolimajad ühes seaduse järele nõuetawa koolimaaga;

b) iseseiswad wäikemaapidamised, mille pidajateks ei ole koguduse teenijad;

c) tööstus- ja äriettevõtete ning elumajade alused krundid, samuti kõik muud senni wäljaantud iseseiswad rendiüksused.

3) Maakohad, mis endisele maaomanikule wõi tema lastele temalt wõõrandatud maadest maaseaduse § 15 p. a mõtte kohaselt kasutamiseks on antud, ühes sellel maakohal asuwa metsa, wiljapuude ja uue majapidamisele tarwilikkude hoonetega. Kui koha peal asuwad mitmed samaks otstarbeks kasutatud ehitused, siis on endistel omanikkudel õigus walida ehitust, mis temale omanduseks jääb.

Märkus. Endise omaniku lastele määratud kohad antakse tagasi ainult sel juhtumisel, kui endine omanik loobub omandusõigusest krundi kohta maasaaja lapse kasuks.

4) Tööstuslike ettevõtete ehitused ja sisseeaded, kui need ettevõtted otsekooste maksude seaduse § 453 p. 26 (S. k. V köide 1914. a. wäljaanne) alla ei kuulu ühes ettevõttele tarwiliku maaalaga, mille suuruse Wabariigi Walitsus põllutöministri ettepanekul kindlaks määrab; niisama ka mõisarentnikkude päralt olevad põllumajanduslike ettevõtete (otsek. maks. sead. § 453 p. 26) sisseeaded sel juhtumisel, kui wastawa rentniku päralt olew wastawa mõisa inventaar maaseaduse § 1 märkus 1 p. 4-da põhjal ei kuulunud wõõrandamisele.

Wahekord, mis põllutöministeeriumil tekkinud nende tööstusettevõtete omanikkudega, missugused ühes maaseaduse põhjal wõõrandatud maadega põllutöministeeriumi poolt üle wõetud, kuid hiljem põllutöministeeriumi korraldusel wõi kohtuotsuse põhjal wõõrandamisele mittekuuluwateks tunnistatud ja nende omanikkudele tagasi antud, — lahendatakse käesolewas punktis ja § 6-das ning järgewates ettenähtud korras.

5) Enne 25. okt. 1919. a. selleaegsete alewite administratiivpiirides asunud, rüütlimõisast lahutatud, kui ka tegelikult eraldatud ja endiste omanikkude poolt ehituste alla wõetud, kuid senni kinnistusraamatute järele lahutamata ehitusplatsid.

6) Suwilad Wabariigi Walitsuse poolt kindlaks määratawates suwitus- ja rawituskohtades. Suwilate alune pind kunni 1200 ruutsülla suuruseni antakse rendile suwilate omanikkudele üldistel alustel, kunni 99 a., kuid mitte kauema aja peale, kui wabaksantud suwilad sellel pinnal asuwad.

Märkus. Suwilaid wõib tagasi anda ka wäljaspool suwitus- ja rawituskohtade piirkonde, kui põllutöministeerium neid muuks otstarbeks ära kasutanud ei ole.

7) Põhja- ja Lõuna-Eestis 1919. a. ja Petserimaa ja Naroowatagustel maadel 1922. a. raielank, kui waremalt metsa ülenormi raiutud ei ole ja metsateenijate palgad endise omaniku poolt tasutud kunni 1. maini 1920. a., Petseri ja Naroowatagustel maadel aga kunni 1. maini 1923. a.

Kaasaruanaja H. Anniko: Riigikogu otsustas maaseaduse täiendamise ja muutmise seaduse § 3. anda ka omawalitsuse komisjoni. Omawalitsuse komisjon asudes § 3-da läbiwaatamisele, otsustas arutada ainult neid osasid, mis puudutawad eriti omawalitsusi. Sellest seisukohast wälja minnes arutas komisjon läbi § 3-da punktid 1 ja 2. Punkt 1-se sisu käib üldkomisjoni poolt esitatud punktiga kokku, ja sellepärast arwan, et punkt 1-st uuesti ette lugeda pole tarwidust. Punkt 2 läheb aga tuntawalt lahku üldkomisjoni otsusest, ja sellepärast loen omawalitsuse komisjoni poolt esitatud punkt 2. ette (loeb): Kirikuteenijate sennistes alalistes asukohtades wäljaspool linnade administratiiv piire asuwatest koguduste maadest, riigimaade planeerimise korras koguduste teenijate isiklikeks tarwidusteks eraldatud maad ühes nende peal asuwate kirikuteenijate elu- ja majapidamise hoonetega ja muude päraldustega, kogusuuruses mitte üle 75 ha., kusjuures koguduste ühe teenija tarwiduseks eraldatud maa-ala ei wõi olla üle 50 ha. ja peale selle koguduste hoonete korrashoiuks ja kütteks wõimaluse korral kunni 25 ha. wastawalt kogudustelt wõõrandatud metsa.

Tagasiantawatest maadest eraldatakse ja tagasi andmata jääwad igal juhtumisel:

a) koolimajad ühes seaduse järele nõuetawa koolimaaga;

b) iseseiswad wäikemaapidamised, mille pidajateks ei ole koguduse teenijad:

c) tööstus- ja äriettevõtete ning elumajade alused krundid, samuti kõik muud senni väljaantud iseseiswad rendiüksused.“

Neid lahkuminekuid põhjendaksin ma järgmiselt. Omawalitsuse komisjon on Wabariigi Walitsuse poolt esitatud seadusega kui ka omawalitsuse komisjoni I wariandiga selles mõttes ühinenud, et koguduste maad tagasi antakse väljaspool linna administratiiv piire, välja jättes alewite piirid selle peale toetades, et alewid on juba suurema maatagawaraga warustatud ja alewite huwid saawad selles suhtes planeerimise puhul silmas peetud. Wastasel korral need kogudused, kes alewite piirkondades, jääwad täitsa ilma maata, kuna nende osa maad alewite kasuks juba ära wõetud. Edasi on nüüd komisjon määranud kogudustele tagasiandmiseks kunni 50 hektaari maad, kuna omawalitsuse komisjon Wabariigi Walitsuse kui ka maakomisjoni esimese wariandiga on ühinenud ja wastu wõtnud otsuse, et kogudustele antakse tagasi maad kogusuuruses mitte üle 75 hektaari ja peale selle koguduse hoonete korrashoidmiseks ja kütteks wõimaluse korral kunni 25 hektaari metsa, põhjendades, et kogudustel on 2—3 teenijat, keda maaga warustama peaks. Seega ei jätkuks 50 hektaarist maast. Kui see maaosa ära jaotatud saaks, tekiksid ainult wäikesed popsikohad, mis suremiseks palju ja elamiseks wähe. Sellepärast ei ole 50 hektaari maad mitte wastuwõetaw ja metsaandmine on põhjendatud sellega, et kui meie juba mõisaomanikkudele raielankisid wabaks anname, siis on seda suurem kohus kogudustele, see on oma rahwale, metsa tagasi anda, mille läbi kogudustel oma hoonete korrashoidmine kui ka kirikuteenijate küttekulud lahendatudsaaksid. Sellepärast panen ette omawalitsuse komisjoni nimel § 3 punkt 2 sel kujul wastu wõtta, nagu omawalitsuse komisjon seda esitab.

Põllutööminister **A. Kerem**: § 3 punkt 2. on litera c all järgmine lause paigutatud: „Tööstus- ja äriettevõtete ning elumajade alused krundid, samuti kõik muud senni väljaantud iseseiswad rendiüksused.“ See punkt on juriidilise redaktsiooni mõttes segane. Kui teda juriidiliseltki mittesegaseks lugeda, siis

praktiliselt jälle on ta halwasti teostataw. Sest kui öeldakse „kõik elumajade alused krundid“, siis tuleksid ka arwesse wõtta kirikuteenijatele kuuluwate elumajade alused krundid, mida tagasi anda ei tohiks. Meie aga tahame kirikuteenijatele elamiseks maad anda. Teiselt poolt aga ei luba punkt c elumajade aluseid maid mingil tingimusel tagasi anda. Samuti ka lause „kõik muud senni väljaantud iseseiswad rendiüksused“ ei ole wastuwõetaw. Iga väljaantud maatükk aasta wõi ka kahe peale wõib iseseisew rendiüksus olla, kui rendileping olemas on. Rendiüksuseks wõib kas wõi aastaks väljaantud kartulimaa olla. Kui niisugune tingimine seadusesse sisse wõetakse, siis muutuks sarnane maatükkide tagasiandmine praktiliselt wäga raskeks. Neil asjaoludel arwan mina, et punkt c sel kujul nagu ta ette pandud, mitte wastu ei tohiks wõtta. Aga ei paista ka mingisugust raskust selles olewat, kui välja jätta nimetatud punkt. Siin ehk nimetatakse suuri ettevõtteid. Kuid sarnaseid ettevõtteid minu teada nende maade peal üldse ei ole. Wäiksemaid tööstusettevõtteid wõib wist ka ühel wõi teisel juhtumisel ametmaa-ala hulka jääda. Isenesest see mingisuguseid raskusi ei sünnita. Ülemal tähendatud kitsendawat määrust Wabariigi Walitsuse ettepanekus ei olnud, ja sellepärast teen ettepaneku punkt c välja jätta.

Juhataja **A. Jürman**: Kuna Riigikogu juba kaks tundi töötanud, kuulutan weerandtunnilise waheaja.

Waheaeg algab kell 7 õhtul.

Pärast waheaga jätkub koosolek kell 7.20 min.

Koosolekut juhatab abiesimees **A. Jürman**.

Sekretäri kohal abisekretäär **J. Holberg**.

M. Martna (sd.): Austatud Riigikogu liikmed! Käesolew seadus on selles punktis, millest mina l lugemisel kõnelesin, komisjonist wäikese muudatusega tagasi tulnud. Mina mõtlen siin § 3. punkt b l lõike lõppu, kus on öeldud: „sisaldab maatükk enam kui 75 ha. kõlbulikkude maad, siis lahutatakse tema küljest ja antakse endisele omanikule tagasi normaaltalule wastaw osa, kuid mitte üle 75 ha. kõlbulikkude maad ühes tarwilikkude

hoonetega.“ Endine ülemäär oli ainult 50 hektaari. Minu arwates ei ole aga see parandus küllalt kaugeleulataw ja tema on koguni painduw. Normaaltalu suurus ei ole kuskil kindlasti ära määratud, waid kõneldakse huupi normaaltalu suurusest. Missugune see normaaltalu on, see ei ole meil seaduses kindlaks määratud, olgugi et meil asunikude juures normaaltaludest wõi kohtadest kõneldakse, mis umbes 20—25 hektaari suured on. (M. Juhkam, tõer.: Kunni 50 tiinuni. — M. Martinson, põl.: Ühest kunni 50 tiinuni.) Igatahes see suuruse mõiste on õige weniw, kindlusetu.

Minu märkusest I lugemise ajal järeldati ajakirjanduses, et minu seisukoht tähendab sotsialistliku partei lagunemist, sellepärast et mina olen kandnud teistsuguseid waateid ette, mis mitte minu rühmasõprade waadetega kooskõlas ei ole. Asjalugu on praegugi niisugune, et minu rühmasõbrad minu waateid weel ei poolda, tähendab mina kannan need enese wastutusel ette. Aga kes sellest partei lagunemist wälja loewad wõi lugesid, need eksiwad. Sotsialistlik partei ei ole mõni kiriklik dogmaatiline asutus, kus kõik kindlasti rajatud ning määratud ja kus teistsuguseid arwamisi olla ei tohi.

Sotsialistlik partei ei ole õnneks nii kitsarinnaline, et ta lahkuminewaid arwamisi lubada ja sallida ei wõiks. Just põllumajandus oma laiawaatusliku tegevusega ja keerulise arenemisega on see ala, kus sotsialistide waated isekeskis lahku on läinud ja wõib olla weel kauemat aega lahku lähewad.

Minul on praegu üks Belgia sotsialistide poolt kättesaadetud ankeet wastata, kus mitmed küsimised üles on seatud, ja need küsimised näitawad, et sotsialistlikus ilmas teatawate küsimuste kohta wäga mitmesugused waated walitseda wõiwad. Praegusel silmapilgul pean ma seda küsimust majanduslikust seisukohast hinnates sedawõrd tähtsaks, et ma oma arwamisi siin ette kanda tarwilikuks pean.

Meie maareformi läbiwiimisel on ikka ka rõhutatud, et selle juures rahwa majanduslikud huwid kaaluwad on olnud. Mina ei taha seda siin mitte selles suunas arwustama hakata, waid piirdun selle wäitega, et meil on kinnitatud, et meie maareform rahwamajanduslikult tarwilik ja tähtis on. Wõib olla, et mõned

teised põhjused selle läbiwiimise juures tähtsamad olid, see on aga praeguse arutamise juures ükskõik. Praeguse arutamise juures on see tähtis, kas meie rahwamajandus selle läbi kahju wõi kasu saab, kui umbes 60 talukohta, wõi ametliku nimega „Landstellen“, mina arwan nimelt, et neid on umbes 60, sest wiimasel korral tähendati ametlikult poolt, et neid punkt b all pidi olema 58 ja ühe teise punkti all umbes 5 wõi 6 kohta, mina wõtan aga ümmarguselt — 60 tükeldamata jääwad. Kui need 60 kohta, mis üle 75 hektaari suured on, ära jaotada, nagu see seaduses ette nähtud on, siis tuleb waadata, kas see rahwamajanduslikult kasulik on wõi mitte. Meil on tegemist teatawa hulga maaomandamise lepingutega, mis 5, 6 aasta jooksul riigi asutamise pärast ja mitmesuguste olude pärast mitte kinnistusraamatutesse wõi krepostiraamatutesse sisse kanda wõimalik ei ole olnud. Niisuguseid lepinguid, nagu meie wiimati kuulsime, oli umbes 800. Suurema osa kreposteerimise kandmise wastu ei ole midagi, aga 60 jääwad kõrwale, sest et need üle 75 hektaari suured on. Nendest maaüksustest tahetakse osa maad nende omanikkudele kinnistamata jätta ja nendest kinnistamatajätawatatest osadest mõeldakse asunikudele normaaltalusid wälja mõõta ja neid wõib olla 100 tükki wõimalik wälja mõõta. See on umbes 60 maapidamise üksuse juures tahetakse põhimõte läbi wiia, et nad mitte suuremad ei tohi olla, kui 75 hektaari. Kui nad juhuslikult 75 hektaari suured on, siis jääwad nad puutumata, on nad aga suuremad, kui 75 hektaari, kas 76, 77 jne. hektaari, siis tuleb see kaalumisele, ja sealt eraldatakse siis üks asuniku koht ära. Kui mitte kõik, siis vähemalt suurem hulk mainitud kohtade omanikud on põllumehed, nagu teised nõndanimetatud ostetud talude omanikud. Ja ostetud taludest on Eesti statistika põllumajanduse aasta raamatu põhjal üle 2000 suuremad, kui 75 hektaari. Kui aga üle 2000 talu mitte tükeldamisele ei pea kuuluma, mispärast ei peaks siis need 60 tükeldamata jääda wõima? Kui meil oleks kindlaks tehtud, et üle 75 hektaari suured talud majapidamiseks liiga suured on, ja et vähemad, näiteks asunikudele antud wõi määratud talud keskelt läbi 22 hektaari, kasulikud majandada on, see tähendab, kui see oleks kindlaks tehtud, siis oleks see nõudmine arusaa-

daw, ja kui ütleme, et vähema talu wilja-saak odavam tuleks, kui suure koha ma-japidamisel, siis ei saaks keegi selle wastu waielda. Aga seda pole meil kind-laks tehtud. Ümberpöörduvalt on aga mu-jal kindlaks tehtud, et vähema koha ma-japidamine annab vähem saaki ja nõuab rohkem tööd ja kulu. Ma tean, et sellele wastu waieldakse. Aga kõigeparem wastuwäide sellele wastuwaidlejale on see, et niipea, kui niisugused wastuwaid-lejad ise mõnda kohta omandada taha-wad, siis nad suurema koha enesele wälja waliwad. Ja kui meie meeles peame, et meie kõrgematele sõjawäelastele mitte normaaltalusid ei antud, waid suuremad. Suurem maakohd pidi nende teeneid õi-gemini tasuma. See on kaudne tunnistus, et suurmaa koha omandamine ja majan-damine kasulik on. Mul on siin üks näide, kuid see on juba ligi 18 aastat wana ja see on nimelt Preisi statistika korrespondentsist pärit, seal on wälja rehkendatud, et maa, mis on jaotatud $\frac{1}{2}$ hektaari suurusteks kohtadeks, nõuab 5,63 tööüksust ühe hektaari harimiseks ja $\frac{1}{2}$ hektaarist kunni 2 hektaariline maakohd nõuab ühe hektaari harimiseks 1,71 töö-üksust. Meie näeme, et wahe $\frac{1}{2}$ hek-taari pealt kunni 2 hektaarini on väga suur, siis aga 2—5 hektaari suurused kohad nõuawad 1 hektaari harimiseks 0,8, ja 5—20 hektaari suurused maad nõua-wad 1 hektaari harimiseks 0,43 tööjõu üksust, 20—100 hektaari suurused kohad nõuawad ühe hektaari harimiseks 0,21 tööjõu üksust ja üle 100 hektari koht nõuab kunni 0,17 tööjõu üksust. Kokku-wõttes wõib selle juures öelda, mida wä-hem koht, mida wäiksem põllumajapida-mine, seda rohkem nõuab ta ühe üksuse peale maaharimiseks tööjõudu. Profes-sor Ballod on Saksamaal wälja arwanud, üksikuid Saksamaa osasid hinnates, kui-das seal suur- wõi wäikemaapidamine walitsemas on. Ballod leiab, et vähema-test suuremateni minnes on saagi wõrd-lusnumber järgmine: 455, 500, 744, 932 ja 1001. Mõlemas Meklenburgis, kus suur-maapidamine kõige laiaulatuslikum, on wilja wõi saagi mõõtarw 1001, vähemate kohtadena majandatawal Lõuna-Saksa-maal — 455! Sedasama kinnitatakse ka Shweitsis. Shweitsi talupoegade-sekre-tääri wäljaarwamise järgi 1901—1907. a. on keskmiselt tööjõudu kulutatud puhas-saagi kogumiseks 5 hektaari juures, see on kohtade juures, mis kunni 5 hektaari suu-

red olid, seal olid kulud 410 ja tulud hek-taari pealt 26,4 franki. 5—10 hektaarini olid kulud 316 franki, tulud aga suure-mad, see on 35,7 franki ühe hektaari pealt. 10—15 hektaari suurustel kohta-del olid kulud 243, tulud 40 franki hek-taari pealt. 15—30 hektaari suurustel kohtadel olid kulud 212 franki ühe hek-taari pealt ja tulud 45 franki. Wiimaks niisuguste Shweitsi talude juures oli ku-lude summa mis üle 30, hektaari suured, 160 franki hektaari pealt ja saak, 56,4 see on kulud maha arwatud. Meil, nagu juba tähendatud, niisuguseid tähelpanekuid senni weel ei ole, aga need oleksid ka meil väga kasulikud ja neid peaks meil koguma hakatama. Minu arwates ei ole sellejuures mingisugust kahtlust, et ka meil vähemate kohtade maade harimine kulukam on, nende saagiüksus kallim maksma tuleb, kui suurematel majapida-mistel. Kui meil ikka öeldakse, et wäike koht on kasulikum majandada, siis ei kan-nata see tõsist arwustust, waid seda hüü-takse kooris üksteisele järele. (M. J u h k a m, t ö e r.: T ö ö p u u d u s t w ä h e n d a w a d.) Siis wähendaks see ka töö-puudust, kui üks linnaosa ära põleks ja seda uuesti üles ehitataks. Rahwamajan-duslikult ei ole see abinõu tööpuuduse wastu wõitlemiseks kasulik.

Meie asunikkuude majapidamine on, nagu meie statistika näitab, puhas pere-konna majapidamine ja perekonna maja-pidamine kõigehalwemas mõttes. Meie leiame siit: „Asumaa majapidamised Eestis.“ „Asumaa“ on ka üks uus sõna, see tähendab seda, mida meie enamalt kaugemal riigipiire nimetasime „kolonii“, kuna nüüd nimetatakse meil riigi sisepiirides ka „asumaa“. Siit asumaa statis-tikast leiame meie, et ainult 9 töödtegewa perekonnaliikme kohta tuleb üks palgatud tööjõud, see on, 10% on meie asunikkuude juures palgatud tööjõudu — iga kümnes töötægija inimene on palgatud tööjõud. (W. L i n n a m ä g i, k r s t.: K a s m i t t e r o h k e m?) Ma ei tea, statistika on siin must walge peal. (W a h e l h ü ü e W. L i n n a m ä g i, k r s t. p o o l t.) Kui ta Teil kaasas on, siis ma juhatan Teid kohe lehekülgede juurde, nimelt leheküljed 24, 25, 26 ja 27. Kuidas tehakse tööd? Töö-tegijatest perekonnaliikmetest on kunni 7 aastat wanad 5,5%, s. o. saja töötægija seas on 5,5 last kunni 7 a. wanad. 7—12 a. töölisi perekonnaliikmeid loeti 11,6, s. o. 7—12 a. need on ju ka alles lapsed. See

on siis esimese wanuse järele kunni 7 aastat ja pärast on teine liik kunni 12 a. wanuseni ja neid on kokku 17,1%, s. o. 17,1% perekonnaliikmetest, kes meie asunikkude juures tööd teevad, on lapsed. Peale selle näitab meie statistika, et 12—17 a. wanuseid poisse on 10,6% ja tütarlapsi 12—15 a. wanuseid 7%, s. o. lapsi ja alaealisi perekonnaliikmeid kokku 34,7% meie asunikkude töøjõust.

Palgatud tööliste wanuseline koosseis leiti järgmine olewat. See arw, mis ma praegu ütlesin, puutub ainult perekonnaliikmetesse. Palgatud töøjõud koosneb samasugustest wanaduse liikidest. Mehed, pidage meeles „mehed“ on pealkiri, wanus kunni 7 aastat, neid on 1%, aastapalgalisi tütarlapsi 0,9%, s. o. naised kunni 7 a. wanad. Siis on jällegi mehed 7—12 aastani 4,6% kõigest palgatud aasta-töøjõust ja naised 7—12 aastani 4,2%. Siis jälle mehed 12—17 aastani 10,3% ja tütarlapsi 12—15 aastani 6,7%. Nõnda siis: aastatöölisi mehi, see on esimene liik kunni 7 a. wanad, teine liik 7—12 a. wanad ja kolmas liik 12—17 aastat wanad, neid on kokku 15,9% kogu palgatud meestöölise arwust, ja naised samas wanuses 11,8%. Need on aastateenijad. Suwilisi jällegi mainitud wanuse järele mehi kunni 7 aastat wanad 0,3% ja naised 0,2%. Mehi 7—12 aastat — 24,6% ja naised 19,7%. 12—17 aastaseid mehi — 40,8% kõigest palgatöölisest, wõi kokku kogu asunikkude palgatöölisi 65,7%, see on kunni 17 a. wanad ja naised kunni 15 a. wanad 51,4%. See arw ei ole aga veel täielik, sest järgmises wanuse liigis, see on meeste juures 17 a. ja tütarlaste juures 15 a. alates on veel umbes 3 aastakäiku alaealisi töölisi. Meie wõime kindlasti öelda, et meie asunikkude palgatud töøjõu hulgas suurem hulk alaealisi ja lapsi on, kui täisealisi, see on palgatud töøjõud. (H. O s t r a t, as.: K a r j a l a p s e d.) Kas karjalapsed ei ole töölised? (J. P i i s k a r, is.: N e e d o n m e h e d j a n a i s e d.) Meil tuleb sellejuures meeles pidada, et meil laste töö kunni 14 aastani ka põllumajanduses keelatud peaks olema. (L. J o h a n s o n, s d.: E i o l e.) Ei ole? Lubage, mul ei ole praegu dokumenti kaasas selle kohta, aga konwentsioon on kolmandal töökonwerentsil 1921. a. wastu wõetud ja see on ka Eesti riigi poolt sanktsioneeritud, siis ta peaks ka maksma! Mina igatahes sooviksin walitsuse esitajate seletusi selle kohta, kui-

das asjaga lugu on, ja mina loodan, et walitsuse esitajad neid seletusi mitte andmata ei jäta. Minule näib see igatahes väga iseäralik olema, et riigis, mis rahwasteliidu ja rahwuswahelise tööorganisatsiooni liige on, et siin ametlikus statistikas tööliste kategooriad üles on loetud ja nende hulgas on mehed aastatöölised kunni 7 aastani wanad, edasi mehed aastatöölised 7—12 aastani! (W a h e l h ü ü e: K u s s e e o n ?) Kus see on, see on siin raamatus... (N ä i t a b r a a m a t u t), ametlik wäljaanne, leheküljed 24, 25, 26, 27 tabel nr. 4. (L. J o h a n s o n, s d.: K a s s e a l o n ü l e s a n t u d, k a s n a d o n a b i e l u s w õ i w a l l a l i s e d ?) Noh neid seadusi peetakse meil vähemalt silmas, ja seal on ka teised takistused.

Lubatagu mulle veel sellest statistikast näiteid ette tuua. Meie leiame sealt ka teateid palgaliste töö ja teenistuse kestwuse üle. Siin nendelsamadel lehekülgedel loeme nimelt: aastatöölisi on asunikkude majapidamistes — see on, 7-aastased mehed ja naised muidugi juurde arwatud — 3701 inimest ehk 38,9% kogu palgalistest; suwilisi on 4171 ehk 43,7%; kuu-töölisi 1666 ehk 17,4%. Nõnda siis ümmarguselt wõttes on 40% kõigest töölisest aastatöölisi ja 60% suwilisi ja kuu-töölisi.

Rahwalugemise andmed teiste põllumajapidamiste wõi töönduste kohta ei ole veel ilmunud, vähemalt ei ole meie neid veel saanud, aga juba nendest andmetest näeme, kuidas need wahekorrad sealgi on, sest ega need tulewadki andmed teistsugused ei ole! Mina juhin juba nendemade arwude peale toetudes nende härrade tähelepanu, kes kinnitawad, et meil maal tööpuudust ei ole, selle peale, et üle poole meie asunikkude palgatud töøjõust on ainult suwilised wõi kuulised, nii et nad ainult suwel tööd leiawad, kuna nad talwel ilma põllumajandusliku tööta olema peawad. Ma paluksin härra Tonkman'i ja härra Martinson'i, kes alati wastupidiste wäidetega wälja tulewad, ometi katsuda ümber lükata, kuidas niisugused andmed meie statistikasse tulewad. (M. M a r t i n s o n, p õ l.: T e i e o l e t e s t a t i s t i k a n õ u k o g u l i i g e, p e a k s i t e p a r e m i n i t e a d m a.) Ma ei räägi siin praegu mitte alaealistest, ma räägin aastatöölisest, suwilisest ja kuu-listest. Teie leidsite, et wanuslik koosseis ja erisugused wanuse liigid kõigi nende

kategooriate juures silmas olid peetud, tähendab, kui meie teise osa põllutöölisesse puutuwast statistikast kätte saame, siis arwan, et meie mitte teistsuguseid arwusid tööliste tööaasta wõi tööaja kestwuse kohta ei saa. Ka see teine osa sellest statistikast saab meile näitama ja paratamata peab ta seda näitama, et meil suurem osa nendest töolistest, kes suwel põllumajanduses tööd leiawad, talwel ilma selle tööta on.

Ma tulen nüüd nende 60-ne üle 75 hektaari suure maakoha juurde tagasi, mis siis, kui see seadus wastu wõetakse, tükkendamise alla tulewad. Siis lõhutakse need 60 majapidamist ära, ja oletame, et 100 uut normaaltalu mõõdetakse nendest wälja, kuid adraalune maapind ei suurene selle tõttu mitte sugugi, mitte tolli wõrd, ta väheneb, sest nende 100 uue majapidamise alla, hoonete alla, teede alla, kelderde ja kaewude alla läheb hulk maapinda kaduma. Endise 60 talu asemele saame siis 160 vähemat, ning maaharimist hakatakse siis 60-ne juhutamise koha asemel 160-nest kohast juhtima. (M. Laarman, põl.: Oleks niisugust juttu ka keegi popsideseaduse juures rääkinud.) Ärge arwake, härra Laarman, et popsideseaduse põhimõtted selle ümber lükkawad. (M. Laarman, põl.: Aga oleks niisugust juttu ka seal räägitud.) Seda juttu wõiksite Teie ka seal edasi mõelda.

(Üldkommissjoni aruandja kohuseid hakkab täitma üldkommissjoni abiesimees **K. Tamm**.)

Juhataja **A. Jürman**: Paluksin kahekõned jätta.

M. Martna (sd.): 60-ne sennise talu ning majapidamise hooned jääwad vähendatud taludele majapidamiseks suureks, sest et neilt on osa maad ära wõetud. Osa hooned jääb tühjaks, näiteks sulaste elumajad, karjalaudad tulewad vähendada, osa tööriistu, loomi ja raudwara tuleb ära müüa. Kui seda rahaks arwata, siis ulatab see kogusummas arwatawasti paarikümne miljonini. Seda tuleb kahjuks arwata, sest seda wäärtust, mis need objektid talupidajale majandamises kujundasid, tema müües muidugi tagasi ei saa. Ta wõib ainult ühe osa ära müüa, aga kui tal näiteks sulase korter tühjaks jääb, siis on see majanduslik kahju, peab ta seda, näiteks karjalauta wä-

hendama, siis nõuab see koguni uusi kulusid. Kõik kulud kokku ulatawad aga kahtlemata miljonitesse. (Wahelhüüe: Kas meil sarnaseid kohti palju teada on?) Umbes 60 üle 75 hektaari suurt kohta on teada. Kõneldakse, et üks nendest olewat 2800 hektaari suur, aga ühtlasi kõneldakse, et selle 2800 hektaari peal olewat 60 talu. (Wahelhüüe: 68.) 68 koguni, tähendab, et see 2800 hektaari ei tule mitte ühe omaniku peale ära jaotada, waid see tuleb jaotada 68 peale. Kas teisi weel suuremaid wõi niisamasuuri kohti on, seda ma ei tea! Üksikute kohtade suurus ja see, kes nende omanik, on meile ükskõik. Ma arwan, kui ka üks osa peaks endised mõisnikud olema, siis ei tohiks see meid heidutada, sest see kümmekond härrasid oma 75, 100 wõi isegi 200 hektaari suuruse maa peal ei suuda meile riiklikult sauna kuumaks kütta ega külmaks teha. 100 uue asunduskoha juurdeasutamine, hoonete ehitamine, raudwara muretsemine jne. tuleb vähemalt 40.000.000 marga peale arwata. Siin on ette kantud asunikude hoonete ehitamist 250—300 tuhande margalise summas, siis kõiksugused teised majanduslikud kulud, mis paratamata waja on. Ma arwan, et siin saja niisuguse asunduskoha juures 40 miljonit wõtta wõime, aga kui see summa ka 30 miljonit oleks, siis on see ikkagi 30 miljonit. Tähendab, meie waene rahwas peab uuesti mitukümmend miljonit marka kinni panema, sest peale 60 koha tükkendamist seda maad ilma selle juurdepanemiseta harida ei saa. See peaks aga igaühele selge olema, et see rahwamajanduslikult mitte tark tegu ei ole. See summa aga kaswab weel suuremaks, sest riik peab need 60 kohta planeerima, maa-mõõtjad peawad wälja minema, ja see walitsemise wõi administratiiv aparaat peab sedawõrd suuremaks arenema. Ringkonnawalitsejad — ma arwan, et ka neid siis tuleb juurde wõtta, ja need suurendawad seda kulu omakord. Ma tähendasin aga juba, et kõigi nende kulutatud miljonite juures ei saa meie peale selle, kui nüüd asunikude kohad wälja on mõõdetud, mitte lapikest maad juurde, waid adraalune maa jääb endiseks, mis olnud, wälja arwatud see, mis uute ehitatud hoonete alla kaduma läheb, ja kui keegi üksik inimene wõi ka riik, kes oma majapidamist wähegi tarkade läbimõel-

dud plaanide järele juhib, ei tuleks kunagi selle peale, et tema, ütleme, 20—30.000 hektaari maaharimise juures, mis temal olemas on — see on tal olemas, hooned on tal olemas, inventaar on tal olemas jne. — selle maaharimise ümber korraldab ja sinna 40—50 miljonit juurde paneb, ilma et temal vähemat lootust oleks oma majapidamisest selle läbi ainsa penni wõrragi rohkem tulu saada, kui senni saadud, — seda ei tehta mitte. Aga ehk öeldakse mulle, et nende uute asunikkude kohtade juurdeasutamisega — wõtame piltlikult ümmarguse arwuga — saab sada perekonda oma toa ja oma loa. See on väga õige ja kui mina, kui sotsialist selle peale waatan, siis ühest küljest on see ju väga ilus ja armas, kui teame, et sada perekonda saab vähemalt ulualuse, aga mina, kui sotsialist, pean ka sellega arwestama, et rahwamajandus sedawiisi arenema ja sel teel edenema peab, kuidas see kõige kasulikum on, see tähendab, maad tuleb sedawiisi harida, kuidas ta kõigeodawamate kuludega kõigesuuremat saaki annab. Siin aga ei tooks nende kohtade tükeldamine mitte suuremat saaki ja nende saja perekonna ulualuse saamine oleks ostenud arwatawasti 120 töölisperekonna lageda taewa alla jäämise hinna eest. Sennised kogemused, olgugi et meil sellekohast statistikat ei ole — ta oleks igatahes olema pidanud — lasewad oletada, et meil praegu asunikkude majapidamisi vähem on, kui enne suurmaapidamise juures töölisi oli. Ma ei ütle seda mitte selles mõttes, ega kuidagiwiisi tagasi tulles selle peale, et maareform oleks pidanud teostamata jääma. Seda mitte. Ometi aga tuleb siin mees pidada, et kui meil wõimalik on need sada asunikutalu juurde asutada, siis selle maa peal praegu ikkagi 120 töölisperekonda tööd saab ja nendest 120 perekonnast wast ehk 20. läheb korda saada normaaltalu, aga ma ei usu sedagi, et töölistel wõimalik oleks neid normaaltalusid saada, juba waranduslikkudel põhjustel mitte. Asunikutalude wäljaandmine on näidanud, et mitte esimeses joores põllutöölise olukorra lahendamise peale ei ole mõeldud, waid neid topiti ja tuubiti üheteise otsa, niipalju kui wähegi wõimalik. Nii tuleb töölisele antud normaaltalu peale 3, 4, 6 ja isegi, kui ma ei eksi, 8 perekonda. Kuidas need töölised seal elawad, seda ei suuda meie endale ette kujutada. Meie oleme aga kuulnud,

et mitme mõisa töölised mõisa tükeldamise wastu on olnud, aru saades, et mõisa tükeldamisega ja maa asunikkude kätte minemisega nemad ilma tööta ja peawarjuta jääwad. Ja kui meie siin nende 60 talu juures nende tööliste käest küsime, siis saaksime ka siin tööliste käest selle wastuse: jätke need maad tükeldamata, jätke meid siia tööle, kus me oleme.

Ühtlasi tuleb siinjuures ka küsida, kuidas on sellejuures riigikassa tulud, kas maksawad need 60 suuremat kohta ühtekokku rohkeim maksu riigikassasse, wõi on need tulud siis suuremad, kui 60 koha asemele 160 tuleb. Ma ei ole seda statistikat teinud ega neid arwusid kokku wõtnud, aga ma olen inimestega rääkinud, kes end selles asjas asjatundjateks peawad, ja nemad arwawad, et niisuguse tükeldamise juures maksude summa riigikassa kahjuks väheneb.

Sellepärast — kõiki neid põhjusi arwesse wõttes, teen ma järgmise ettepaneku: § 3. punkt 1 b järgmiselt redigeerida: „b) Kui nad on lahutatud mõisatest, mis ei olnud wastawa maatüki omaniku päralt wõrandamise ajal“. — Kõik mis peale selle tuleb kustutada — I lõike lõpp (5 rida) ja II lõige terwelt maha jätta. § 4. juures teen ma wastawa ettepaneku.

Nimetaksin weel paari sõnaga asunikkude, popsnikkude ja riigirentnikkude seisukorda nendel maa-aladel. Arwan, et teised seaduse paragrahwid kui ka popsiseadus selle küsimuse isegi lahendawad. Kuid minu arwamine on aga, et popsid ja rentnikud ükskõik kui palju ja missuguse nimetuse all nad kõnealolewat maad kasutawad, oma kohtadele jääma peawad, nii et selles suunas minu arwates mingisugust muudatust ette ei tuleks. Nende 60 koha juures on praegune seisukord kindlustada... (W a h e l h ü ü e O. G u s t a w s o n'i, is.: poolt.) Kui keegi mõisahärra rentnikke wälja tõsta tahab, siis tuleb see temal seadusega wõimatuks teha. (O. G u s t a w s o n, is.: N a d t e e w a d s e d a k ö i k.) Kui nad seda kõik juba teewad, siis ei saa meie neid ka selle seaduse tagasilükkamisega takistada, waid peame teisi abinõusid otsima. (O. G u s t a w s o n, is.: M i n u l o n n e e d a b i n õ u d j u b a...) Noh, ma olen selle eest Teile siis väga tänulik. Olen ka nende wäidetega nõus, mis minu parteisõbrad siin juba enne ette töid.

O. Gustawson (is.): Kahtlemata on käesolew paragrahw 3. see, mille pärast õieti käesolew seadus on kokku seatud ja Riigikogule esitatud. See, mis eespool ja tagapool seda, on ainult söodaks. Sellepärast pole ime, kui § 3. juures paratamatult tekiwad waidlused nii poolt kui wastu iga punkti juures.

Üldkommisjon pidi käesolewat seadust parandama, loomulikult ka § 3-dat. Ta on seda jõudumööda teinudki nii juriidilises kui ka üldises mõttes. Peab aga konstateerima: palju paremaks ei ole § 3. üldkommisjoni ümbertöötamisel mitte saanud.

§ 3-da mõte enne oli see, et maatükid, mis § 3-das loetletud, ei tule üldse lugeda wõõrandatuks. Sest siin oli öeldud otsekohe: wabastatakse wõõrandamisest.

Nüüd on üldkommisjon nii palju asja parandanud paragrahwi sissejuhatawas osas, et wõõrandamismoment ometi tunnustamist leiab.

Kui tulla üksikute punktide juurde, siis peab ütleva, et ühtlust ega õiglust peaaegu üheski punktis ei ole. Seltsimees Martna peatas pikemalt p. 1 juures, mis käsitab maade tagasiandmist endistele rüütelmõisa omanikkudele: a) kui nad olid omandatud nende omaniku enda wõi wiimase pärandusjätja omanduseks enne rüütelmõisa omandamist wõi b) kui nad on lahutatud mõisatest, mis ei olnud wastawa maatüki omaniku päralt wõõrandamise ajal ja maatükk seejuures ei sisalda rohkem kui 75 ha. kõlbulikku maad; Siin tõmmatakse kõigepealt kindel wahe: endised rüütelmõisa omanikud saawad tagasi maksimaalselt kunni 75 ha. kõlbulikku maad, teised aga, kes olid tagasiantawad maakohad omandanud enne rüütelmõisa omandamist, saawad maatükid terwetena tagasi, ükskõik kui suured need ka ei oleks. Tahaksin kuulda aruandjalt, millega see wahetege mine põhjendatud. Minu arwates peaks p. a. kui ka p. b kohta maksma samane põhimõte, mis tunnustamist leidnud riigimaade põlise tarwitamise seaduses. Seal on kindlaks fikseeritud normaaltalu maksimaalne suurus 50 ha. peale. (J. Holberg, põl.: Wõib ka 200 olla.) Teie tahate seda maksimumi parandada? Siamaani Teie seda teinud ei ole. Sellepärast lubatagu arwestada sellega mis praegu olemas, aga mitte sellega, mis härra Holberg tulewikus teeb. Järelikult peaks kõikides käesolewa seaduse para-

grahwides kui ka üksikutes punktides jäädama selle põhimõtte juurde; tagasi-antawate maatükkide üldsuurus ei tohi olla üle 50 ha. Selle tingib ühtluse põhimõte. Aga tegelikult on nii maakommisjon kui üldkommisjon käesolewa seaduse selles mõttes halwemakski teinud. Wabariigi Walitsuse esialgses ettepanekus leiate käesolewas paragrahwis ülemmäärana 50 ha. Maakommisjon on katsunud seda normi parandada, aga nii, et õigus on weel kõweramaks aetud. Maakommisjoni ettepaneku põhjal kujuneb lugu järgmiselt: Kui kellelgi on kunni 75 ha. maad, siis antakse terwe see maakohalt talle tagasi; on aga kellelgi üle 75 ha., ütleva 100 ha. maad, siis wõidak sellele inimesele tagasi anda kunni 50 ha. Tähendab „tasuks“ selle eest, et talt rohkem maad wõõrandatud, antakse talle vähem maad tagasi. See on ju küll üks „põhimõte“, selle wastu ma ei waidle. Aga et see oleks üks õiglane põhimõte, seda ei tule wist isegi härra Holberg tõendama. (J. Holberg, põl.: Petseri maaseadus.) Tähendab kui Petseri maaseaduses on arusaamatus tehtud, siis tuleb neid paratamatult korrata. Ma arwan, et kõige loomulikum oleks jääda Wabariigi Walitsuse esialgse ettepaneku juurde: tagasiantawate maatükkide suurus ei tohi olla üle 50 ha. Sellepärast teen wastawa paranduse, wõtta § 3-da p. 1-ses igalpool „75 ha.“ asemele „50 ha.“

Kummalisel kombel on hiljem hakanud 75 ha. kaitsema Wabariigi Walitsuse esitajadki — põllutööminister ja teised põllutööministeeriumi ametnikud. Meil näib wiimasel ajal üldse wiisiks saanud olewat, et esitajad ei hooli Wabariigi Walitsuse seisukohast, waid iga ministeerium tuleb oma eriseisukohaga, sellest küsimata, kas Wabariigi Walitsus seda pooldab wõi mitte. Seda wõis tänagi tähele panna mäeseaduse arutamisel üldkommisjonis. Ma olen üldkommisjonis mitmel puhul esitanud küsimise ministeeriumi esitajatele: millistel motiividel nad Wabariigi Walitsuse esialgset seisukohta ignoreeriwad? Selle peale on alati wastus wõlgu jäetud. See jäetakse loomulikult tänagi wõlgu.

Edasi järgneb p. 2. See on üks suutäis, mis härradel kristlastel väga südame lähedal seisab, ja mille juures härra Raudkepp väga palawaks ja pateetiliseks läks, püüdes tõendada, et ainult kiriku-

tel ja kogudustel nende maade peale täielik õigus olewatki. (W. Linnamägi, krst.: Kas ei ole wõi?) Esiälgu olid härrad kristlased oma „wiimase“ määranud 75 hektaari peale, sinna juurde weel 25 hektaari metsa. Hiljem aga kaswasid härrade kristlaste apetiidid palju suuremaks. Kui loete Tartu praostkonna sinoodil wastuwõetud resolutsiooni, samuti neid stiililt kommunistlikke proteste, mis üksikult koguduste nõukogudelt on tulnud Riigikogule, siis näete, et seal ei nõuta ei enam ega vähem, kui et Riigikogu hoiaks käed eemal kirikute ja koguduste warandustest üldse. Härra Järw'e oma delegatsiooniga seletas samuti, et Riigikogul ei olewat midagi kirikute ja koguduste warandustega tegemist. Kirik tegewat nendega mis tahab, andes aru ainult wanajumalale, mitte kellelegi teisele. Härra Tennman oma resolutsiooniga nõuab, et kõik otsused, mis Riigikogus tehakse kiriku waranduste kohta, kirikupäewade ja konsistoriumi kinnitada peaksid käima. Tähendab seadusandlus konsistoriumis kuratelli alla. (J. Hünerson, põl.: Aga see härra on ju Teie erakonna mees.) Peab tõesti palju julgust olema, et sarnaste pööraste seisukohtadega wälja tulla. Wõtke lisaks weel Saaremaa praosti protest. See härra nõuab kõigi Saaremaa koguduste nimel: kõik kirikumõisad antagu tagasi. (W. Linnamägi, krst.: Päris õige!) Kui Teie selle leiate olewat õige, siis jääb ainult oodata, et Teie järjekindel olete, ja wastawa parandus-ettepaneku teete. Mis rääkida siis üldse ülemäärast, on ju parem ja lihtsam öelda: kõik tagasi. (J. Hünerson, põl.: Ega seal wäga suuri mõisaid ei ole!) Ei ole — nii umbes 4—500 desatiini. (J. Hünerson, põl.: Sinna on hulki merd juurde arwatud. — Wahelhüüded.)

Juhataja **A. Jürman**: Palun rahu!

O. Gustawson (is.): (Wahelhüüe põllumeeste keskest.) Ma usun, linnaomawalitsuste maadest räägime siis, kui Riigikogule wastaw ettepanek esitatakse. Loomulikult ütleme meie siis nendegi suhtes oma seisukoha. Härrad kristlased on alati öelnud ja kinnitawad seda tänagi kohapeal: ainult neil olla täielik ja püha õigus kõigi kirikumaade peale. See olewat rahwa waran-

du ja rahwas ning kirik olewat üks ja sama. (J. Luur, krst.: Kuidas Teie arwate siis?) Härra Luur, ma tuletasin juba käesolewa seaduse I lugemisel Teile meelde, kuidas Teie üks neist olite, kes ühes üldkommissjoni alamkommissjonis wäga haletses selle üle, et kogudustel olewat hirmus wähe liikmeid. (J. Luur, krst.: Kes rääkis?) Waadake, olete selle taas unustanud ja tuleb seda Teile jälle meelde tuletada. (J. Luur, krst.: Ärge sonige, härra Gustawson.) Härra Luur, ma ei tea tõesti mitte, kas Teie sonite praegu wõi sonisite üldkommissjonis. (J. Luur, krst.: Teie sonite praegu!) Tõsiasi on see, et härra Raudkepp ilmtingimata eksib, kui ta seletab, et kunni 90% riigikodanikkudest kogudusteliikmed olewat. Ma tahaksin küsida, kust olete need arwud wõtnud? Teil on wäga hästi teada, härra Raudkepp, et kogudustes, kus waremalt oli 10—12 tuhat hinge, tänapäew waevalt 3—4 tuhat liiget on — see on umbes 30—35% endisest. (H. Anniko, krst.: Ei ole õigus. — J. Hünerson, põl.: Kogudused on mitmeks jagunenud.) Wõib olla, et mõnes üksikus koguduses on liigete protsent suurem. (J. Laidoner, põl.: Kõik ei maksa, aga on liikmed.) Mina arwan, et koguduseliigeteks wõib lugeda ainult neid, kes oma kohuseid koguduse wastu täidawad. (J. Hünerson, põl.: Aga hinged on kirjas.)

Juhataja **A. Jürman**: Palun rahu!

O. Gustawson (is.): Järelikult, sellele muinasjutule, nagu oleks rahwas ja kirik üks ja seesama, identne mõiste, tuleb kriips peale tõmmata. Rahwas ja kirik on kaks iseasja. Praegu on küll kirik weel juriidiliselt awalikõiguslikul alusel. Teatawasti aga on Riigikogule esitatud seaduseelnõu, mille põhjal kirikud ja kogudused muutuwad eraseltsideks, nagu seda on kõik teised seltsid. Kui meie käsitame kirikumaade küsimust, siis ei tule meil kirikust rääkida nii, nagu ta praegu on, waid nii, nagu ta lähemal ajal, tulewikus on. Ma rõhutan weel kord: Kogudused ja kirikud muutuwad eraseltsideks. Järelikult, kui teie nõuate, et kogudustele peab maad antama, siis on sama õigus maasaamiseks samadel alustel teistelgi eraseltsidel. (J. Holberg, põl.: On antud kanakaswatatajatele ja teistele.) Sar-

nastele seltsidele maa-andmise kord on ette nähtud maaseaduse § 15 p. c põhjal. Kui kogudustelegi tahetakse maad anda, jumal sellega. Aga siis peab siin tunnustamist leidma sama põhimõtte, mille alusel warustatakse maaga teisigi seltse. Maaseaduse § 15 p. b näeb ette maa-andmist pikemaajaliseks kasutamiseks. Käesolew seadus seabki koguduste suhtes üles põhimõtte — maad antakse kogudustele selleks, et wiimaste teenijad neid wõiksid isiklikult kasutada. Mis see ütleb? Aga seda, et kui kirikuteenija tahab seda maad ära müüa, siis ei peaks ta seda mitte tohtima, sest talle on see maa antud ainult teatud otstarbeks. Seaduses endas selle praegusel kujul aga ei ole see põhimõtte leidnud wastawat väljendust. Peale selle jääb selgusetuks, kes saab õietitagasiandawamaa peremeheks. Härra Penno üldkommisjonis kahtles, kas koguduse nõukogul on üldse õigust siin kaasa kõneleda. Ta arwas et kirikuõpetajad wõiwad wilistada koguduse nõukogu otsuste peale ja talitada neile antud maadega nõnda nagu nad heaks arwawad. See küsimus tahaks selgitada. Samuti peaks jädama põhimõtte juurde — maad antakse kogudustele ainult kasutamiseks, aga mitte omanduseks. Seaduseelnõu seletuskirjas on see põhimõtte tunnustamist leidnud. Tuleks waid väljendada sedasama seaduses eneses. Et seda teha wõidak, teen ma pärast ettepaneku wastu wõtta eriparagrahw, mis kindlustab kogudustele maa ühesugustel alustel teiste seltsidega, nõnda nagu maaseaduse § 15. p. b. seda ette näeb. Siis ei saa ükski kogudus öelda, et talle ei ole tahetud wastu tulla. Wastu on tuldud, aga ühtlasi ei ole kogudusi pandud eesõigustatud seisukorda.

Terwet seda küsimust käsitades ei tohi unustada, et meil kirik ja riik lahutatud, ja et põhiseaduse mõtte järgi ei saa panna kiriku kasuks ühtki üldkoormatust nende kodanikkude peale, kes kirikut ei waja. Nüüd aga tahetakse wõtta suur hulk rahwa warandust ja anda mõne üksiku omanduseks. Rkl. Jõeäär tähendas wäga õieti, et seesuguse waranduse üleandmise tagajärjel üksikutele, tingimata peawad wastawalt suurenema teiste kodanikkude riigi heaks kantawad koormatused. See oleks kiriku ülewalpidamine riigi kulul mis põhiseadusega wastolus.

Edasi. On küsitaw, kas praeguse reaktiooni põhjal üldse peale luteriusu

koguduste teised kogudused maad saawad. Kui wõtate Kreeka-katoliku usu kogudused, siis ei ole nende nimele mitte ühtki maatükki kreposteeritud. Kreeka-katoliku kiriku maid käesolewa seaduse mõttes ei ole üldse olemas. Kui tahetakse olla järjekindel, siis ei saaks neile selle seaduse põhjal maid tagasi anda, maid saaksid ainult luteriusu kogudused. (M. Juhkam, tões.: Nii ta on ka mõeldud.) Aga mis see siis on? See on ühe teatud usulahu eesõigustatud seisukorda asetamine. Aga seegi pörkab põhiseadusega kokku. Sellepärast arwan mina, et ka selles mõttes minu poolt esitatud parandus tohiks enam wastuwõetaw olla. See wõimaldab maasaamise nii luteriusu kogudustele kui ka Kreeka-katoliku omadele.

Edasi, mis puutub punkt kolmandasse, siis olen ma juba esimesel lugemisel tähendanud, et see punkt kõike muud on kui õiglane. Punkt kolmas läheb wälja põhimõttest, antagu maad tagasi neile endistele mõisaomanikkudele, kes maad saanud. Maasaamine oli aga omal ajal täiesti juhuslik — üks wallanõukogu määras, teine ei määranud. Ja siit minnaks siis edasi: kes on kord jäänud ilma, jäägu õieti, kes on maad saanud, saagu selle tasuta omanduseks kõigi wiljapuude, metsa, ja kohalasuwate hoonetega. Õiglane see põhimõtte küll ei ole.

Punkt neljandas on peale muu ette nähtud, et antakse tagasi mitte ainult tööstusettewõtted ühes sisseseadetega, waid ka wastawad maaosad. Kui suured need maaosad on, sellest ei leia meie seaduses eneses ega seletuskirjas sõnagi. Maasuurse otsustamine jäetakse Wabariigi Walitsuse hooleks. Ma pean konstateerima, et üldkommisjonis mul korda ei läinud selgust saada selle kohta, kuipalju tööstusettewõtetele kawatsetakse maad tagasi anda. Selles suhtes tahab Wabariigi Walitsus oma käed täiesti wabaks jätta, et anda selle järgi, kuidas ta kellelegi heaks arwab. Kardetaw põhimõtte.

Edasi, punkt kuues, mis käsitab suwilate tagasiandmist. See punkt ei tarwitseks üldse käesolewasse seadusesse kuuluda. Sest see punkt kipub käsitama oma wiimases pooles ka rendiwahekordi. Käesolew seadus aga on ju seadnud oma ülesandeks waid omanduswahekordade lahendamise. Ühtluse mõttes juba peaks see punkt käesolewast seadusest wälja langema.

Edasi, mis puutub punkt VII, siis on selle juures pikemalt peatunud rkl. Jõeäär. Sellega tahetakse mitte midagi muud, kui õigustada tagantjärgi seda, mis omal ajal lausa seadusvastaselt on sündinud. Wabariigi Walitsuse otsus 7. juulist 1920. a., nägi ette raielankide tagasiandmise, aga see otsus ei ole esiteks „Riigi Teatajas“ välja kuulutatud ja teiseks on küsitaw, kas ta üldse seaduspärane on, sest ühe walitsuse otsusega ei saada ju ometi muuta makswat seadust. See otsus aga sisaldab eneses maaseaduse muutmist. Ometi on sel teel üle 2000 tiinu metsa wabaks antud, ja nüüd tahetakse tagantjärgi weel 650 tiinu juurde anda. Siin wõiks jutt olla ainult sellest, et selgust soetada ja kui tarwis, kohtulikule wastutusele wõtta need, kes omal ajal tegid seesuguse ebaseaduspärase otsuse.

Kõike öeldut arwesse wõttes teen ma ettepaneku käesolew paragrahw tagasi lükata, seda hääletades üksikute punktide kaupa. Juhtumiseks aga, kui käesolew paragrahw siiski peaks wastu wõetama, teen ma järgmised ettepanekud: 1) wõtta § 3 punkt 1. juurde uus lõige, mis järgmiselt kõlab: „Tagasiantawatest maadest eraldatakse ja jätakse tagasi andmata igal juhtumisel: a) koolimajad ühes seaduse järgi nõutawa koolinaaga, b) arstikohad, c) iseseiswad wäkemajapidamised, välja arwatud need, mille pidajaiks on endised rüütelmõisa omanikud, d) töös- ja äriettewõtete ning elumajade alused krundid, samuti kõik muud senni väljaantud iseseiswad rendiüksused.“ Need on sarnased kitsendused, mis on wastu wõetud käesolewa paragrahwi p. 2-ses. Analoogia mõttes on tarwis need kitsendused ka käesolewas punktis läbi wiia. Muuseas juhiksin ma kõikide Riigikogu rühmade tähelepanu sellele, et kui käesolew seadus wastu wõetakse üldkommissjonilt ette pandud kujul, siis jääksid mitmed omawalitsused wanadest põlistest arstikohtadest ilma. Sellega ei wõidaks keegi, küll aga kaotaksid omawalitsused. Sellepärast arwan mina, et selles osas minu ettepanek wastuwõtmist leidma peaks. Samuti tahaks waewalt keegi koolimaid ja maju endistele mõisaomanikkudele tagasi anda.

2) § 3-da p.2-ses peale sõnade „linnade ja alewite administratiiv piire“ ligi lisada sõnad: „kui ka maakonnawalitsuse ettepanekul siseministri poolt kinnitatawate ale-

wikkude ehituspiirkonde.“ Ma arwan, et juba maa põlise tarwitamise seaduse mõtte põhjal ei käi alewikkudele kuulwad maad tagasiandmise alla. Seal on otsekohe öeldud, et kõik need maad, mis alewikkude administratiiv piirkondades asuwad, ei kuulu väljaandmisele põllumajanduslikuks otstarbeks. Kui tahetakse alewikkudele nende elamiswõimalust edasi jätta, siis tohiks minu parandus wastuwõtmist leida. Ma arwan, et alewikkude huwid üldsuse mõttes meile tähtsamad peaksid olema kui üksikute koguduste ja waimulikkude huwid.

R. Penno (as.): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Minul on ainult paar wäikest märkust selle seaduse kohta. Neid asju, mis siin juba esile toodud, ei hakka ma kordama. Käesolewa paragrahwi p. 3 juures tekib minul wäikene kahtlus, mis üldkommissjonis ei lahendatud. Nimelt seletasid selle punkti juures juristid, et tagasiantawad maad lähewad ennamakswate seaduste alusel tagasi. Punkt 3-da järele antakse aga tagasi mõisamaad, ja loomulik, kui need maad tagasi lähewad, siis mingisugune kitsendus nende liitumise ega lahutamise kohta enam maksew ei ole, sest mõisamaa kohta sarnast kitsendust ei olnud.

(Sekretääri kohale asub abisekretäär **J. Piiskar**.)

Kui nii, siis wõib üksikutes mõisasüdametes wäga suurel arwul kokku liita. Ma tean, et Warangul wõib kohe kokku liita umbes 150-tiinulise maakoha. Et see praegusel maareformi teostamise ajal hea oleks, seda mina igatahes ei arwa. Ma arwan, et just see rahwa meeleolu peale iseäranis asunikude meeleolu peale wäga halwawalt mõjuks. Peale selle jääb järele see alaline punane joon talude ja mõisamaade wahel. Kui meie korraldame asunikudele antawaid maid eriseaduse alusel, siis oleks soowitaw, et sinna asumaa sekka mitte ei tekiks punase joonega piiratud tükid, millel eriõigused ja millel eriliigitused, mis ei käi õieti talurahwa-seaduse alla ja ei käi ka põlise maatarwitamise seaduse alla. Sellest seisukohast välja minnes oleks soowitaw, et § 3-as p. 3 välja jääks.

Teine asi on, et käesolewa paragrahwi p. 6-da märkus kõneleb järgmist: „Suwilaid wõib tagasi anda ka wäljaspool suwitus- ja rawituskohtade piirkonde, kui

põllutöoministerium neid muuks otstarbeks ära kasutanud ei ole.“ Siin nähtavasti tahetakse öelda ja üldkommisjonis kõneall oli ka see, et kui suwila kellelegi riigi poolt wälja antud ei ole, kas koolide alla wõi rawitsusasutuste alla, siis wõiks neid ka wäljaspool suwitus- ja rawitsuskohtade piirkonde tagasi anda. Praeguses redaktsioonis tuleb aga nii, et ainult põllutöoministeriumi poolt mittekasutatavad suwilad wõiwad tagasiandmisele tulla, kui aga neid mõni teine ministerium, näiteks töö-hoolekandeministerium kasutab, siis wõiwad nad siiski tagasiandmisele tulla. Minu arwates ei ole see õige. Sellepärast teen mina ettepaneku see märkus kustutada.

W. Linnamägi (krst.): Wäga austatud Riigikogu liikmed! Täna õhtul on kaunis palju waieldud selle üle, kuidas käesolewa seaduseelnõu peale peab waatama, kas ta on waluraha maksmine, nagu seda härra Gustawson juba I. lugemise juures toonitas wäga irooniliste märkustega ja nagu seda toonitas ka härra Jans täna, wõi on ta maaseadusega tehtud wigade parandamine ja ülekohtu heakstegemine. On ta üks wõi teine, on lõppudelõpuks üks-kõik. Terwitataw on aga see nähtus, et wiimaks niikaugele on jõutud, et on leitud üldse tarwilikuks maaseadust mõnes suhtes parandada, olgugi et härra Jans täna õhtul niisuguse tooniga rääkis, nagu oleksid kõik Asutawa Kogu poolt wastuwõetud seadused eksimatud ja õiged, ja kuidagi ei tahtnud sellega leppida, et maaseaduses wõiks olla puudusi, mida parandada tuleb. On rõõmustaw nähtus, et tahetakse teatud eksimisi, mis riigi algpäewadel tehtud, wähegi parandada.

Ka mina kaldun rohkem selle poole, et käesolewa seaduse, kui teatawa wigade parandamise ja ülekohtu heakstegemise peale tuleb waadata. Kuid ometi ei olda nendes parandustes kuigi kaugele mindud, nende ulatus on õige wäike. Et ülekohtus on sündinud rahwa kõigesuurema ja eluliselt tähtsama organisatsiooni — kiriku suhtes, ka heakstegemise õige. Rahwa õiglusmõistega see kuidagi kokku ei käi, et kirikult on maad ära wõetud. Rahwas ei saa sellest aru, mispärast seda on tehtud. Rääkige siin mida tahate, kuid on ometi nii, et rahwa õiglustundega wast sobib küll, et suurmaamandus on likwideeritud, aga et kirikute ja koguduste maad ära on wõetud, sellega ei suuda rahwas

leppida. (W a h e l h ü ü e p a h e m a l t p o o l t : T ö s t k u m ä s s u.) Ka teie härrad pahemal pool, olete nõus, et kogudustele teatud osa maid tagasi tuleb anda. Niisugust seisukohta teie hulgas ennem ei olnud, ja sellega tunnistate, et rahwa nõudmine õige on.

Kuid ülekohtu heakstegemine on wäga raske olnud, sest wõrdlemisi lühikese seaduse juures on kolm Riigikogu komisjoni waewa näinud, ja wiimaks on meile üldkommisjoni kawa ette pandud, mis kõige parem ja õiglasem leiti olewat. Kuid mina leian, et üldkommisjoni seisukoht selle küsimuse lahendamisel õige ei ole. Mina ei hakka peatama teiste punktide juures, waid käsitaksin ainult § 3. punkt 2., mis räägib kirikumaaadest. Kui seda punkti waadelda, siis paistab, et see kahtlemata üsna erilise ilmega on. Punkt 2. on nagu mingi teise waimu sünnitus. (M. J u h k a m, t ö e r.: I l m a l a s t e s ü n n i t u s!) Selles tuakse ette kõiksuguseid momente, mida teistes punktides ei ole. Kõigepealt seotakse kirikumaaade tagasiandmist isikutega, koguduste maad antakse koguduste teenijatele tarwitamiseks tagasi. Mitte kogudusele, endisele waranduse omanikule, ei anta maa tagasi, waid ainult koguduste teenijatele, isikutele. Siis seotakse maa tagasiandmist uue momendiga: antakse isiklikuks tarwitamiseks tagasi. Mis selle all mõeldud on? Kas seda, et koguduste õpetajad ja köst-rid peawad isiklikult oma põldu harima, maad kündma ja äestama, wõi tuleb selle all midagi muud mõelda. Maade tagasiandmise juures endistele mõisaomanikkudele ei räägita midagi isiklikust tarwitamisest. Sarnase tingimise sissetoomine seaduseelnõusse peab millegagi põhjendatud olema, sellel peab mingisugune mõte olema. (L. J o h a n s o n, s d.: O n k a.) Kas see mõte seisab selles, et õpetaja peab ise maad kündma hakkama? (L. J o h a n s o n, s d.: N o h m i s s i i s, k u i t a i s e k ü n d m a h a k k a b. S i i s e i l ä h e t a p a k s u k s.) Edasi on järgmine moment sisse wõetud: ainult neid maid wõib tagasi anda, mis on koguduste teenijate alalistes asukohtades ja wäljaspool linnasid ja alewid, millest nende maade juures, mis mõisnikkudele tagasi antakse, jälle ei räägita. Seal niisugust kitsendust ei ole. Kirikumaaade juures tuuakse aga iseäralikud kitsendused sisse. Mispärast see nii on? Kas ei ole seadusandjale ükskõik, kus see maa on, mis ko-

gudustel tarvitada oli. Niisugused kitsendused wõiwad sarnaseid tagajärgi anda, et mitmed kogudused, waatamata selle põhimõtteliku õiguse peale, tagasi saada maid, neid ometi tagasi ei saa, sest neid maid, mis asuwad alewi wõi linna administratiiv-piirkonnas, tagasi ei anta. (M. Juhkam, tõer.: Teie tahsite alewid ära kaotada.) Ja niisama kui maad asuwad väljaspool kirikuteenija asukohta, siis neid maid ka tagasi ei saa. Lugu on järelikult niisugune, et paljud ei saagi oma õigust, mis neile seaduses põhimõttelikult tahetakse anda, ometi mitte tarvitada. See ei wõi aga seaduse mõte olla.

Selle punkti juures on ka muid erilisi tingimusi ette pandud, mis minu arust täitsa asjata on. Punkt a ütleb, et koolimajad ühes seaduse järele nõutawa koolimaaga ei anta milgil tingimisel tagasi. Mina ei saa aru, mispärast on niisugune wiha koolimaa ja koolimajade vastu. Miks ei tohi ühe koguduse maa peal üks koolimaja olla? Ometi on meil lubatud erakoolid ja nüüd kui ühe koguduse maa peal erakool asub, milles siis siin riigile kahju on ja mispärast tahetakse koolimaja ära wõtta. Edasi, ei anta tagasi milgil tingimisel wäikesed iseseiswad majapidamised, mille pidajateks ei ole koguduse teenijad ning tööstus- ja äriettewõtted, ning elumajade alused krundid. Mina ei tea, kas kirikutel ja kogudustel neid tööstusi ja äriettewõtteid oli, aga kui neid ka oleks, siis wõiks need ikkagi tagasi anda, sest selles ei oleks mitte erilist raskust, kuna ju ka antakse tagasi tööstusettewõtteid endistele mõisaomanikkudele. Mis peaks tähendama „elumajade alused“, kas see käib ülepea kõigi elumajade kohta, mis kirikumaaadel asuwad wõi üksi tööstus- ja ärielumajade kohta. See redaktsioon ei ole igatahes mitte selge.

Lõpuks kõigeimelikum tingimus, et kõik iseseiswad rendiüksused tagasi ei anta. Lugu on sarnane, et mitmed kogudused on wälja rentinud wäikesed maatükid $\frac{1}{2}$ —1 wakamaa suurused jne. kas neid loetakse siis iseseiswateks rendiüksusteks ja kellele lõpuks antakse need maad, kas juhuslikule üheaasta rentnikule?

Nõnda on selle seaduse § 3. p. II niiviisi redigeeritud, et ta ühelt poolt lubab kogudusele teatud maa tagasi anda, aga teiselt poolt paneb mitmesugused kitsendawad määrused ja piiramised sisse, mille

najal on wõimalik kogudusele mitte midagi tagasi anda. Kogudusel ei ole õigust ka midagi nõuda. Üksikud kogudused wõiwad saada maid tagasi ettenähtud normi järele, teised ehk mitte midagi, ja see norm ise, 50 tiinu maad, on wäga wäikene, kuna eelpool on lubatud endistele mõisnikkudele tagasi anda kunni 75 ha. maad ja siin on lubatud ainult 50 ha. Mina ei leia mingisugust mõtet ega põhjust kirikutele wähem maad tagasi anda, kui üksikule eraisikule. Peaks ühesugune mõõt olema, kui 75 ha., siis juba igale ühele ühetasaselt. Mispärast tahetakse kogudustele määrata wäiksem norm?

Siis on öeldud, et endisele mõisaomanikule wõib tagasi anda „kõlbulikkude“ maad 75 ha. suuruses, kõlbmata maast ei räägita aga midagi. Seda wõib siis wist anda ka 200 tiinu. Punkt II räägitakse aga ainult „maast“. Nähtawasti see tagasiantaw maa, kogusuuruses 50 ha., wõib olla ka kõlbmata maa. Mina leian, et p. II, mis kirikute kogudustele teatud suuruses maad tagasi lubab anda, sugugi ei ole õiglane ega wastuwõetaw kogudustele. Ometi elab meie kogudustes ja selle liikmetena meie rahwa suur enamus. Meie kiriku warju all elab meie rahvast wast 95%.

Toetades selle rahwa suure enamuse arwamise peale, tema arusaamise peale õigusest maa suhtes ja toetades kunni 100 protesti peale, mis on üle mitmekümne tuhande allkirjadega antud kirikute ja koguduste maade ärawõtmise vastu, arwan mina, et on tarwis tagasi anda kogudustele mitte ainult 50 tiinu maad, waid wõimalikult kõik, mis nende käest ära wõetud. Sest maaseadus selles osas, mis puutub kirikult ärawõetud maadesse, ei ole sugugi õiglane ja ei ole maaseadusega kooskõlas, sest maaseaduse § 1-se järele wabastatakse wõrandamise alt kõigi heategewate seltside, kultuuriliste seltside maad. Mina arwan, minu härrad, et kiriku tähtsus on igatahes suurem, kui kõik need kokku, sest kirik on rohkem kui kultuuriline selts, ta on rohkem kui heategew asutus. Kõik meie kultuur põhjened õieti kiriku peal. Meil on Euroopa maades ristiusu kultuur, mitte mingisugune muu kultuur, ja see kultuur sisaldab eneses kõigepealt elementaarset õiglust ja sellepärast oleks minu ettepanek, kas see vastu wõetakse wõi mitte — kogudustele kõik nende maad tagasi

anda, peale renditalude. Kirik ei nõua mitte armuandi, waid ta nõuab oma õigust ja nõuab seda õigust — maad tagasi saada, just wäheha wenna, waese päewilise huwides, sest oma maad tagasi saades on tal palju kergem eksisteerida ja selle wäheha wenna waimlisi tarwidusi täita. Sellepärast paneksin mina ette käesolewa seaduse § 3. p. 2. wõtta järgmiselt: „Kõik koguduste maad, mis enne maaseaduse („Riigi Teataja“ nr. 79/80 1919. a.) jõusseastumist koguduste tegelikul kasutamisel olid, wälja arwatud kirikumõisate renditalud.“ Kui see ettepanek wastu ei peaks wõetama, siis paneksin mina ette teise redaktsiooni, mis järgmiselt käib: „Wäljaspool linnade administratiiv-piire asuwatest koguduse maadest, riigimaade planeerimise korras koguduste tarwidusteks eraldatud kõlblikku maad ühes nende peal asuwate koguduste teenijate elu- ja majapidamise hoonetega ja muude päraltolemistega, ning leerimajade ja palwemajadega, kogusuuruses mitte üle 75 ha. ja peale selle koguduste hoonete korrashoiuks ja kütteks wõimaluse korral kunni 25 ha. wastawalt koguduselt wõõrandatud metsa. Kus metsa ei ole, antakse selle asemel tagasi wastawas suuruses karjamaa wõi heinamaa haometsa wõi turbamaad.“ (H ü ü d e d : K a s p ö l e w k i w i e i t a h a ?) Ei seda meie ei taha, selle jätame teile.

J. Luur (krst.): Austatud Riigikogu liikmed! Mina panen ette käesolewa seaduse § 3. punkt 2. juurde wõtta järgmine märkus: „Peale käesolewas paragrahwis tähendatud tagasiantawate maade antakse tagasi kogudustele armuadra maad, mis sihtwarandustena annetatud kogudustele, nende teenijate, leskede ja waestelaste ülewälpidamiseks.“ Selle ettepaneku põhjenduseks tahaksin ainult niipalju tähendada, et nõndanimetatud armuadra maad meie kodumaa nurkades on wäiksed maalapikesed, mille suurus ei ulata isegi normaaltalu suuruseni, ja neid wõib leida Saaremaal ja weel mõnes teises kohas. Sissetulekud armuadra maadelt lähewad koguduste teenijate, leskede ja waestelaste ülewälpidamiseks. Kui meie siin oleme kümned miljonid töötähtsatele wälja andnud, kui meie hoolekandeseadust praegu arutame, mille teostamiseks riigil hiigla summad wälja tulewad anda, siis on päris selge ja õigus nõuda, et ka koguduste teenijad, lesed ja

waesedlapsed ülewälpidamist leiaksid. (W a h e l h ü ü e p a h e m a l t p o o l t : K a s n a d h o o l e k a n d e s e a d u s e a l l a e i k ä i ?)

H. Anniko (krst.): Koguduste maade tagasiandmise küsimust ei wõiks meie siin mitte erakondlikkudel ega poliitilistel põhjustel arutada ega otsustada, waid siin peaksid kõik erakonnad asja peale kaine erapooletu pilguga waatama ja meie rahwa hingeelu ja tegeliku oludega arwestama.

Siin on waremalt mõnelt poolt ütelsed lendu lastud, et koguduste maade tagasiandmisega tahetawat härradele kristlastele wastu tulla.

On ju päewaselge, et mitte härrad kristlased ega kristlikku erakonda kuulwad isikud ei tarwita üksi kirikuid, kirikuametnikke ja kirikuwarandusi, waid seda tarwitab kogu meie rahwas — parempoolsetest kunni kõige pahempoolseteni.

Kes wähegi meie rahwa usuelu on tähele pannud, see peab tunnistama, et poolehoid kiriku, kui ka usu wastu kaswab päewpäewalt. Koguduste elawate liikmete arw on märksa tõusnud ja tõuseb weelgi.

Meie rahwas — ei ole wist palju öeldud — ligi 90% on koguduste liikmed ja wajab kirikuid. Kui nüüd meie rahwas kirikuid wajab, siis wajab ta ka kirikuametnikke ja sellega ühtlasi ka kirikumaid ja maju. Selge on igäuhele, et need ei ole mitte kirikuametniku ega mõne üksiku inimese omandus, waid rahwa omandus.

Wõetakse nüüd maad ja majad ära wõi antaks wäikese osana tagasi, peawad koguduseliikmed suuremaid, raskemaid kulusid oma koguduseametnikkude ülewälpidamiseks kandma, sest tänini on koguduseametnikkude ülewälpidamise kulud peaasjalikult koguduse päralt olewatest maadest tulnud, — ja selle maksumoorma all kannatawad just waesemad kihid palju rohkem kui jõukamad, sest et neil see kergem kanda on. Selle üle annab selget tunnistust Saaremaa koguduste esitajate koosoleku otsus järgmiselt: Põhjuseks, mispärast Saaremaa kogudused oma maadest midagi ära anda ei wõi, on see, et need kogudused kõik wäikesed ja waesed on, et nad koguduseametnikke ülewälpidada ei suuda, aga rahwas on niiwõrd usklik, et ta ilma ki-

rikuta ega kirikuametnikuta läbi ei saa. Wõetakse maad ära, kaowad meie kogudused — ja warisewad kokku meie kirikud ja majad. Ka Pärnu maakonna sinodi protestikirjas toonitatakse sedasama järgmiselt: Et endiste walitsuste poolt kiriku waranduslikult fundeerimine sündis just sel otstarbel, et waesemale rahwakihiile usutunnete ja nõuete rahuldamisest ilma ainelise koormamiseta wõimaldada, kuna ainult maapidajad regulatiivmaksu maksid, olid waesemad maata koguduseliikmed igasugusest kirikumaksust wabad, sellepärast on ülekohtune nüüd, kus maksukoormad küllalt rängad, neile ka weel usuliste nõuete rahuldamise eest erilist rasket maksu kirikuwaranduse riigistamisega peale panna. Jääwad kirikud ilma ametnikuta, kannatab rahwas ja kaudselt riik ka selle all. Usuelu — kui ka rahwa kõlblik elu on üksteisega lahutamata ühenduses. Waranduseta kirik ei suuda oma ülesandeid rahwa wastu täita ja walitsus oleks sunnitud wangimajade, haigemajade ja selletaoliste asutuste juurdehitamisega suuremaid summasid wälja andma, kui kirikult ärawõetud warandused seda tasuda suudawad. Siin koguduste maade otsustamise juures peaksime meie küll ka koguduseliikmete arwamistega rehkendama. Ei ole mitte õige, nagu mõned arwawad, et kiriku maade küsimus ainult kirikuametnikke huwitab ja koguduseliikmed külmalt pealt waatawad. Kes nõnda arwab, see on eksiteel. Meil ei ole mitte endist „häraste kirikut“ olemas, waid meil on „waba Eesti rahwakirik“, kus koguduseliikmed väga huwitatud on koguduste waranduste küsimuse asjus. Et koguduste meeololu teada saada selles põnewas küsimuses saadeti kristliku rahwaerakonna, kui ka konsistoriumi poolt üle maa kõigile kogudustele ringkirja teel sellekohased küsimused kätte, kus koguduse täiskogud ja nõukogud asja läbi kaaluma ja arutama pidid, ning oma seisukohta koguduse maade asjas awaldama. Et asi väga tähtis ja tähendatud maade küsimus meie kogudusi majanduslikust küljest väga walusasti puudutab, siis ei jäänud meie kogudused selle peale mitte ükskõikselt waatama, waid igalpool astusid koguduse täiskogud kui ka nõukogud kokku, kus küsimus põhjani läbi arutati ja otsused konsistoriumi saadeti.

Selle kokkutulud materjaali põhjal wõin teatada, et pea kõik maa kogudused

oma seisukohad teatanud on ja kokkuwõttes wõin öelda, et 92 kogudust nõuab oma senniseid kogudusemaid täiel suurusel tagasi.

3 kogudust nõuab 4 normaaltalu kohta,

5 kogudust nõuab kolm normaaltalu kohta ja

2 kogudust nõuab kaks normaaltalu kohta. Ühe normaaltalu koha soowijaid ei olegi.

Kõik kogudused toonitawad, et neile üks normaaltalu suurus täitsa wastuwõtmatu on.

Wõin weel koguduste meeolulust järgmise näite tuua: Kui üldkommisjoni otsus ajalehtede läbi teatawaks sai, et kogudustele tahetakse kõigist 50 hektaari maad tagasi anda, oli maal kogudustes suur ärewus. Kiires korras astusid koguduste nõukogud ja eestseisused kokku ja paari päewa jooksul tuli Riigikogu juhatusesele üldkommisjoni otsuse peale — kui ma ei eksi — 56 protestitelegrammi ja kirja, kus kindlal sõnal teatatakse, et kogudused 50-ne hektaariga mitte rahul olla ei wõi — wastasel korral rahwahäletamist nõuawad. Siin wõime tõesti öelda, et siin ei ole mitte üksikute inimestega tegemist, waid siin on meil terve koguduse elawate liigetega tegemist, kes sellest asjast huwitatud on. Nimetama pean ka weel, et koguduste maade küsimus on maal kogudustes suuri laineid löönud, kus mitmed protestikirjad üle tuhande allkirjaga meie kristliku rahwaerakonna kätte saadetud Riigikogule ettekandmiseks, näiteks Hageri koguduselt 1081 allkirjaga, Kaarma koguduselt Saaremaalt 1169 allkirjaga, Muhu koguduselt Saaremaalt 504 allkirjaga, Rõugu koguduselt Tartumaalt 786 allkirjaga, Kadrina koguduselt Wirumaalt 951 allkirjaga, Mustjala koguduselt Saaremaalt 324 allkirjaga, Anseküla koguduselt Saaremaalt 792 allkirjaga, Wõnnu koguduselt Tartumaalt 1024 allkirjaga, Kärda koguduselt Saaremaalt 506 allkirjaga, Kihelkonna koguduselt Saaremaalt 1098 allkirjaga. Peale nende weel suur kogu protestkirju wähe arwu allkirjadega, nõnda et allkirjade kogusumma ulatab kaugelt üle 10.000. Peale selle on mitmed protestikirjad suure arwu allkirjadega põllutöeministeriumi ja ka Riigikogu juhatusesele saadetud. Ma arwan, need arwud kõnlewad walju keelt, nende mitme tuhande

koguduseliikme arwamisega peaks küll rehkendama.

Olgu siin weel nimetatud Wõru maakonna sinodi koosoleku poolt saadetud telegramm Riigikogu esimehele, et Eesti ewangeeliumi luteriusu kiriku Wõrumaa praostkond oma 160.000 hinge nimel loeb oma pühaks kohuseks seletada, et koguduste waranduste ärawõtmine nende senistelt omanikkudelt igasugusele kristlikule ja inimlikule põhimõttele wastu käib ja kiriku ning riigi tulewase wahekorra äärmiselt ja jäädawalt põnewaks ajab. Praostkonna kogudused ootawad kiriku ja riigi wahel wastastikusel alusel kokkuleppe sõlmimist.

Kui meie nüüd ildkommissjoni otsust tegeliku eluga wõrdleme, siis näeme, kui wastuwõtmatu see kogudustele on. Kui kogudusele 50 hektaari jäetakse, see on umbes 48 dessätiini, sellest maast peab koguduse õpetaja saama, sellest peab koguduse köster saama ja sellest peab ka kirikumehela jätkuma. Sellest peab ka kiriku ümbruses suur waba plats jäetama, kus kirikulised oma hobused asetawad kirikus käimise puhul. Suurematel kogudustel on selleks otstarbeks mitu dessätiini maad ümber kiriku waba. Sellest peab ta weel surnuaia tarwiduseks maad saama. Kui ka käsolewal aastal ega tulewal aastal tarwis ei ole, aga kindel on, et seda tulewikus tarwis tuleb. Näiteks teatatakse suurest Urwastu kogudusest, et nendel warsti 5—6 dessätiini surnuaiaks tarwis läheb. Kui aga nüüd koguduste maad kõik wälja planeeritakse ja asunikudele wälja jagatakse, kust wõtame tulewikus siis omale surnuaia maad, ega asunikud oma maast tolligi ära ei anna, mis nad saanud. On juhtumisi ette tulnud, kus asunikud surnuaia teegi on kinni pannud, nii et sinna keegi ei ole sisse pääsenud. Sellest wõib selgesti näha, et 50 hektaari suurune maa-ala meie kogudustele täiesti wastuwõtmatu on. Nii mitmelegi suuremale kogudusele on see elamiseks wähe ja suremiseks palju. Selle läbi luuakse ainult elujõuetuid kiratsewaid popsikohte, mis kellelegi kasu ei anna. Edasi, meie koguduse majapidamise hooned, kirikuõpetaja wõi ka köstrimajad on suurema majapidamise jaoks ehitatud ja sisse seatud, aga wäikese popsikoha pidamisel neid hooned kasutada ei saa, seega peawad nad kokku warisema ja häwinema. Kas meil on wähe neid warandusi, mis häwinewad?

Iga reisija, kes maal ümber rändab, näeb kurbe piltisid, kus suured warandused kokku warisewad ja häwinewad. Kas meie tahame koguduste hoonetega sedasama teha ja sellega meie kirikuid ühes häwinemisele määrata. Niisugustel tingimustel ei suuda wäiksemad, waesemad kogudused ka mitte oma kirikuid korras hoida. (S e g a s e d w a h e l h ü ü d e d.)

Juhataja **A. Jürman**: Palun rahu.

H. Anniko (krst): Edasi, kujutame ette, et kirikuõpetajal on wäikene popsikoht, kus ta üks wõi kaks hobust pidada suudab ja need peawad kohapidamisel alati põllutööl olema. Aga meie teame, et kirikuõpetajal tihti oma suures koguduses palju ringi sõita tuleb, waeseid, haigeid ja wiletsaid waatamas. On kihelkondi, mille piirid üle 20 kilomeetri kaugusele ulatawad. Seal peab õpetaja tihti haigete wõi surijate juurde sõitma. Aga ta hobune on põllutöoga nii läbi kurnatud ja koormatud, et wõimatu sõita, ning kutsujal ei ole ka hobust, ja niisugusel juhtumisel jääb surija wiimane soow täitmata. Ja niisuguseid juhtumisi wõib sadandeid ette tulla. Kas on see nüüd õige, kas wastab see meie rahwa soowidele? Ei põrmugi! Sellepärast, lugupeetud Riigikogu liikmed, siin peaksime küll just waesemate rahwakihtide peale mõtlema ja võimaluse jätma nende usutunnete rahuldumisele kirikuid kui ka kirikuametnike ülewal pidada. Sest üks jõukas ehk rikas mees, kellel hobused ja muud võimalused käes, temal on kõik teed lahti, kuna waesel mehel nad kinni on. Eesti Wabariigi Walitsus, kes käesolewa seaduse Riigikogule esitas, on seal raliwanõutele wastu tulnud ja kogudustele määranud 75 hektaari maad ja peale selle weel kunni 25 hektaari metsa. Ka praegune walitsus on sedasama oma deklaratsioonis kinnitanud, öeldes, et kirikutele jäetakse maad kolme ametniku ülewalpidamiseks. Nüüd ei tohiks ka Riigikogu siin teisele seisukohale asuda, sest et kõik rühmad kuuluwad praegu walitsusesse ja seega peaksid kõik walitsuse otsused siin täitmist leidma. Sellepärast loodan, et Riigikogu ühiselt walitsuse poolt esitatud kujul seaduse wastu wõtab.

J. Jans (sd.): Austatud Riigikogu liikmed! Mina tahan mõnda wäidet, mis siin kristliku rahwaerakonna esitajate poolt ette toodud, õiendada. Mina wõtan

õigeks ja leian, et usku, usulist tunnet ei saa mitte palja eitamisega rahwa seast kaotada, waid kui tahetakse meie rahwast teisele tõetundmisele wiia, kui seda on senniwalitsetu kirikuõpetuse juhatusel üleskaswanud inimeste oma, siis on tarwis, et rahwas kõrgemale haridusjärjele tõuseks. On iga rahwa juures kindlaks tehtud, et haritud rahwakiht kirikule wõõraks jääb. Senni on meil wähe haridust antud ja sellepärast meie kirikusitajad wõiwad õigusega tõendada, et nende kiriku juurde on teatud osa rahwast kogunenud, kes kogudustena edasi tegutseb. Kuid see on tõesti imelik nähtus, mis need rahwahulgad, kes olid üles kaswanud kõigewaljema usulise kultuuri mõju all meie ennesõjaaegsetes koolides, kuidas need wõõraks jäid sellele usule walimiste aegu, nii et need erakonnad, kes usuwooludele waenulised, oma järele niipalju hulkasid said, et meie kirikumehed täiesti oma rööpast wälja löödi. (Wahelhüüded: Aga kuidas wiimane hääletamine oli?) Missugune hääletamine? (Wahelhüüded: Rahwahääletamine.) Wabandage, minu härrad, see hääletamine ei anna teile kui kirikumehedele ja kiriku-poolhoidjatele mitte õigust öelda, et waadake, meie poolhoid on tõusnud, waid sellega on ainult tõendatud, et rahwa keskel weel usulist tunnet on, aga kirikumehed isiklikult kui organisatsioon, on läbi kukkunud. Mina arwan just, et meie usuõpetuse pooldajad peaksid ikkagi tõtt armastama ja mitte katsuma asjaolusid pea peale pöörata ja mõnesugusest rahwahääletamisest wälja lugeda seda, mida sealt ikkagi wälja lugeda ei saa. (J. Luur, krst.: Mis Teie oma süüd meie peale ajate?) Tõsi aga on see, et meie kirik sai sel ajal, kui rahwas wabanes wälise surwe alt, nii suure hoobi, et ta peaaegu, selle peale waatamata, et rahwahulkades usuline tunne olemas oli ja on, ümber kukkus. Küsimus on, mille pärast see siis nii tuli? Põhjus on siin see, et meie kirikumehed, terve kiriku ametlik esitus oli wõõras rahwale. Ta on terve meie Balti ajaloo jooksul olnud meie maawalitsejate tööriistaks, on Kristuse õpetuse, mis õieti waestele oli, pea peale pööranud, sellest poliitilise surweabinõu teinud. (J. Luur, krst.: Mis Teie räägite sellest asjast!) Härra Luur, mina ei küsi Teie käest, mis ma rääkima pean wõi mitte. Tõenda-

takse ikka, et meie kirik olla Baltimaal kultuurtööd teinud. Ma tahaksin küsida, kas olete kunagi summas kokku wõtnud, mis õieti kirik 700 aasta jooksul on meie rahwa kasuks korda saatnud. (J. Luur, krst.: Lugemata palju!) Teie wõite küll hoobelda, et lugemata palju, aga lõpuks ei ole mitte midagi, wõi kui, siis igatahes wäga wähe ära tehtud. Ja mis kultuuri teie siis praegu edendate ja mis teie ülesandeks on? (J. Luur, krst.: Igatahes parem, kui teie sotsialism.) Meie ei näe näiteks Riigikogus kristliku rahwaerakonna poolt mingisugust iseäralikku kultuurtööd, ega mingisugust ülesannet, mis neil kultuuri alal oleks, waid kuuleme kogu aeg kirikumaade ja kirikuwaranduste tagasisaamisest. Ja see on kõik. See on õieti öelda kirikumõisate erakond. (L. Johanson, sd.: Teie olete parempoolsemad kui maaliitlased.) Nii et kui teie tahate selgeks teha, et teie tõesti tarwilikud ja oma ülesannetele wastawad inimesed olete, siis peate peale kirikumõisate ja -maade tagasinõudmise millegi muuga awalikkuse ette tulema. (Wahelhüüde pahemalt poolt: Jätkenad rahule — see on teiste asi.) Minu teada siis, kui ristiusk tekkis, polnud kirikumaade ja mõisate küsimus sugugi päewaküsimus, ja ma ei tea, vähemalt esimestest ristiusu aastasadadest, kus weel ei olnud kristlik usuliikumine tehtud walitsewate klasside, see tähendab riigi tööriistaks, niisugust juhtumist, et usumehed waranduse ahnsemisele oleksid asunud. Kui siin weel peale muu tõendati, et kiriku warandused olla kirikule antud waeste huwides, siis on see — ma ei taha siin terawat sõna tarwitada, siis on see ajaloolise tõe pea peale pööramine. Kunagi pole kirikule warandusi antud mingisuguse suurte rahwahulkade heakäekäigu peale, waid see oli waranduste koondamine teatud klassi, nimelt jällegi walitsewa klassi huwides. Sellepärast on ka kõik kirikud, niipea kui nad omale warandused kätte on koondanud, waenulikuks saanud hulkadele, nii et peawad rewolutsioonid tulema, mis selle wana kirikliku korralduse ümber wiskawad. Kui meie kristliku rahwaerakonna esitajad millegagi oma õigusi põhjendada tahawad, siis mitte küll sellega, et nad meie juures ajalooliselt mingit niisugust ülesannet täitnud oleksid, mis hulkadele kasuks oleks tulnud.

H. Anniko (krst.): Nagu teada, on meie rahwale endisest Rootsi walitsusest hea mälestus järele jäänud, mida aastasadad ei ole suutnud kustutada. Räägitakse mitmed lood, kus Rootsi kuningate poolt mõnele maapidajale maad kingiti, aga pärast mõisniku poolt jälle ära wõtta tahti. Seal olla siis mehed Rootsi kuningate poolt wäljaantud kingituste dokumendid esitanud ja kohad olla neile wabaks antud. Ka meie kirikumaadest on mõned sarnased olemas, kus Rootsi kuningas Gustaw Adolfi poolt maakohad kirikule sihtwarandusena kingitud ja koguduse eestseisusel on weel praegugi originaal dokumendid olemas Gustaw Adolfi allkirjaga. Näiteks on minule saadetud Läänemaalt, Haapsalu ja Ridala koguduste eestseisuse poolt dokumendid, mille põhjal teatawad maakohad kogudustele tarwitamiseks ja igaweseks omanduseks kingitud, ja need dokumendid kannawad Gustaw Adolfi allkirja. Lugupidamises selle suure, kallimelse walitseja wastu, kes raskel orjaajal meie rõhutud rahwale nii palju head on teinud, peaksime meie tema poolt kingitud warandused kirikutele alles jätma ja sellepärast esinen ma järgmise ettepanekuga: „§ 3. p. 2. juurde märkus 1. „Kõik maa-alad, mis Rootsi walitsuse poolt sihtwarandusena kirikule kingitud, saawad sellekohase tõendawate dokumentide põhjal kogudustele tagasi antud.“

Juhataja A. Jürman: Sõna on faktiliseks märkuseks härra põllutöoministril.

Põllutöominister A. Kerem: Rkl. härra Linnamägi tähendas selle peale, et kui see seadus wastu wõetakse, siis lähewad kirikumaad kirikuametnikkudele. § 3. on tähendatud: „Maaseadusega wõõrandatud warandustest antakse tagasi nende endiste omanikkudele.“ — mitte ametnikkudele.

Rkl. Gustawson'i poolt on parandus tehtud punkt 1-se juurde, kus tagasiandmise alla ei kuulu arstide kohad, sisse wõtta ka koolikohad. Minule isiklikult paistab, et see parandus oleks sündsam § 6-da juurde teises lõikes, kus räägitakse, et maa-alad, mis maaseaduse § 15-da põhjal wälja on antud, kui arstija koolikohad tagasiandmisele ei kuulu. See puudutab juba kõike tarwilikke punkte, mis seaduses ette nähtud.

Juhataja A. Jürman: Lõpusõna on kaasaruandjal.

Kaasaruandja H. Anniko: § 3-da punkt 2-se juurde on härra Gustawson'i poolt ettepanek tehtud, nimelt juurde wõtta alewikkude piirkonnad, seega peaksid need maad jääma alewikkude jaoks. Sellega ei wõi nõus olla, sest esmalt alewikkude piirkonde meil ei ole ja selle jaoks maad reserweerima hakata, kus alewikkude piirisid ei ole, oleks täiesti wõimatu. Sellepärast ei wõi mina selle ettepanekuga ühineda. Panen ette omawalitsuse komisjoni otsus wastu wõtta.

Juhataja A. Jürman: Lõpusõna on aruandjal.

Aruandja K. Tamm: Üldkomisjoni nimel teatan, et ühegi tehtud parandusega ühineda ei saa.

Juhataja A. Jürman: Faktiliseks märkuseks on sõna rkl. Gustawson'il.

O. Gustawson (is.): Ma ei imesta, et kaasaruandja härra Anniko selle seadusega ta terwes ulatuses tuttaw ei ole, sest tema eriala nähtawasti on § 3-da p. 2. Mina juhiksin tähelpanu faktilise märkusena sellele, et seesama wormulatsioon, mis minu paranduses, leidub üldkomisjoni poolt wastuwõetud § 4-das lõpumärkuses. Seal on öeldud: „Alewite administratiiv-piirides kui ka maakonnawalitsuse ettepanekul siseministri poolt kinnitatawates alewikkude ehituspiirkondades...“ Ma arwan, kui sinna see mõte sünnib, siis kõlbab ta ka § 3-da p. 1-sse.

Juhataja A. Jürman: Ma kannan ette parandused, mis tehtud üldkomisjoni ettepaneku juurde. Need on järgmised: 1) härra Gustawson'i ettepanek: § 3-das punkt 1. igalpool „75 hektaari“ asemele wõtta „50 hektaari.“ Siis tuleks omawalitsuse komisjoni parandus, mis puudutab § 3-dat pp. 1 ja 2. Punkt 1-ses oleks ainult üks lahkumine ja nimelt, kus üldkomisjoni poolt on sisse wõetud 75 hektaari, on omawalitsuse komisjoni ettepanekus 50 hektaari. Peale selle on omawalitsuse komisjoni ettepanek punkt 2-se kohta. Lahkumine selle punkti juures üldkomisjoni ettepaneku ja omawalitsuse komisjoni ettepaneku wahel on järgmine: Kus üldkomisjoni

ettepanekus seisab: „Kogusuuruses mitte üle 50 hektaari“ on omawalitsuse komisjoni ettepanekus „kogusuuruses mitte üle 75 hektaari“ ja järgmine lause: „kusjuures koguduste ühe teenija tarwiduseks eraldatud maa-ala ei wõi olla üle 50 hektaari, ja peale selle koguduste hoonete korrashoiuks ja kütteks wõimaluse korral kunni 25 hektaari wastawalt koguduselt wõrandatud metsa.“

Järgmistena tuleksid Riigikogu liigete ettepanekud, nimelt härra Martna parandus § 3-da punkt 1-se kohta, wõtta see punkt b järgmiselt: „Kui nad on lahutatud mõisatest, mis ei olnud wastawa maatüki omaniku päralt wõrandamise ajal.“ See parandus wõtab punkt b-st ainult ühe lause, kuna wälja jääb punkt 1. lõpuosa, algades sõnadest „ja maatükk seejuures ei sisalda rohkem, kui 75 hektaari kõlblikku maad“ jne.

Järgmine oleks rkl. Gustawson'i parandus: juurde wõtta § 3-da punkt 1-se lõppu uus lõige: „Tagasiantawatest maadest eraldatakse ja jäetakse tagasi andmata igal juhtumisel: a) koolimajad ühes seaduse järgi nõuetawa koolimaaga; b) arstikohad; c) iseseiswad wäikemajapidamised, wälja arwatud need, mille pidajaks on endised rüütelmõisa omanikud; d) tööstus- ja äriettevõtete ning elumajade alused krundid, samuti kõik muud senni wäljaantud iseseiswad rendiüksused.“

Järgmine parandus oleks rkl. Linnamägi poolt punkt 2. kohta, mis puudutab kirikumaid. Wõtta p. 2) järgmises redaktsioonis: „Kõik koguduste maad, mis enne maaseaduse (Riigi Teataja nr. 79/80 1919. a.) jõusseastumist koguduste tegelikul kasutamisel olid, wälja arwatud kirikumõisate renditalud.“

Kui see ettepanek peaks tagasi lükatama, siis on rkl. Linnamägi poolt sama punkti kohta teine ettepanek, mis järgmiselt kõlab: „Wäljaspool linnade administratiiv-piire asuwatest koguduse maadest, riigimaade planeerimise korras koguduste tarwituseks eraldatud kõlblikud maad ühes nende peal asuwate koguduste teenijate elu- ja majapidamise hoonetega ja muude päraltolemistega, ning leerimajade ja palwemajadega, kogusuuruses mitte üle 75 ha. ja peale selle koguduste hoonete korrashoidmiseks ja kütteks wõimaluse korral kunni 25 ha. wastawalt koguduselt wõrandatud metsa.“

Kus metsa ei ole, antakse selle asemel tagasi wastawas suuruses karjamaa wõi heinamaa haometsa wõi turbamaad.“

Järgmine parandus punkt 2. kohta on rkl. Luur'i poolt: Wõtta § 3 punkt 2 märkusena järgmine lause: „Peale käesolewas paragrahwis tähendatud tagasiantawate maade antakse tagasi kogudustele armuadramaad, mis sihtwarandusena annetatud kogudustele, nende teenijate leskede ja waestelaste ülewalpida miseks.“

Siis on weel punkt 2. kohta parandus rkl. Gustawson'i poolt: § 3. punkt 2. pärast sõnu „linnade ja alewite piire“ ligi lisada sõnad „kui ka maakonnawalitsuse ettepanekul siseministri poolt kinnitawat alewikkude ehituspiirkonde.“

Järgmine parandus punkt 2. kohta on rkl. Anniko poolt: § 3 punkt 2. juurde märkus 1: „Kõik maa-alad, mis Rootsi walitsuse poolt sihtwarandusena kirikule kingitud, saawad sellekohaste tõendawate dokumentide põhjal kogudustele tagasi antud“.

Järgmine ettepanek punkt 2. kohta on tehtud härra põllutöömistri poolt: § 3 punkt 2. litera c wälja jätta, missugune käib järgmiselt: „Tööstus- ja äriettevõtete ning elumajade alused krundid, samuti kõik muud senni wälja antud iseseiswad rendiüksused.“

Järgmine parandus on § 3 punkt 6. kohta rkl. Penno poolt: „Kustutada § 3 punkt 6. märkus.“ Märkus kõlab järgmiselt: „Suwilaid wõib tagasi anda ka wäljaspool suwitus- ja rawitsuskohtade piirkonde, kui põllutöömisteerium neid muuks otstarbeks ära kasutanud ei ole.“

Seega olen ette kandnud tehtud ettepanekud punktide järjekorras. Rkl. Gustawson'i poolt on tehtud ettepanek, et parandused tuleksid hääletamisele punktide kaupa. Selle ettepaneku wastu ei waielda, asun hääletamisele.

Kõigepealt panen hääletamisele rkl. Martna poolt tehtud ettepaneku, § 3. punkt 1 litera b redigeerida järgmiselt: „b) kui nad on lahutatud mõisatest, mis ei olnud wastawa maatüki omaniku päralt wõrandamise ajal.“ (H ä ä l e t a t a k s e.) Ettepaneku poolt on 33 häält, wastu 26, seega on rkl. Martna ettepanek wastu wõetud ning langeb ära rkl. Gustawson'i ettepanek punkt 1-es igal poolt wõtta „75 ha.“ asemele „50 ha.“

Edasi tuleb § 3. punkt 1. kohta järgmine rkl. Gustawson'i parandus: „Tagasiantawatest maadest eraldatakse ja jäetakse tagasi andmata igal juhtumisel: a) koolimajad ühes seaduse järgi nõutawa koolimaaga; b) arstikohad; c) iseseiswad väikemajapidamised, wälja arwatud need, mille pidajaiks on endised rüütelmõisa omanikud; d) tööstus- ja äriettevõtete ning elumajade alused krundid, samuti kõik muud senni wäljaantud iseseiswad rendiüksused“. (H ä ä l e t a t a k s e.) Poolt on antud 24 häält, wastu 30 häält, seega on ettepanek tagasi lükatud.

Nüüd tulewad hääletamisele parandused, mis tehtud punkt 2 kohta. Kõige-kaugemale ulataw parandus on tehtud rkl. Linnamägi poolt, mis kõlab järgmiselt: „Kõik koguduste maad, mis enne maa-seaduse („Riigi Teataja“ nr. 79/80 — 1919. a.) jõusseastumist koguduste tegelikul kasutamisel olid, wälja arwatud kirikumõisate renditalud.“ Panen selle ettepaneku hääletamisele. (H ä ä l e t a t a k s e.) Ettepaneku poolt on antud 30 häält, wastu 32 häält, seega on ettepanek tagasi lükatud.

Siis tuleb hääletamisele rkl. Linnamägi teine parandus sellesama punkt 2. kohta, mis järgmiselt kõlab: „Wäljaspool linnade administratiiv-piire asuwatest koguduse maadest, riigimaade planeerimise korras koguduste tarwidustest eraldatud kõlbulikud maad ühes nende peal asuwate koguduse teenijate elu- ja majapidamise hoonetega ja muude päraltolemistega, ning leerimajade ja palwemajadega, kogusuuruses mitte üle 75 hektaari ja peale selle koguduste hoonete korrashoiuks ja kütteks wõimaluse korral kunni 25 ha. wastawalt koguduselt wõõrandatud metsa. Kus metsa ei ole, antakse selle asemel tagasi wastawas suuruses karjamaa wõi heinamaa, haometsa wõi turba-maad“. (H ä ä l e t a t a k s e.) Poolt on 30 häält, wastu 29 häält, seega on ettepanek wastu wõetud. (H ü ü d e d p a h e m a l t p o o l t : S e d e l i t e g a !) Palun sedelid wälja jagada. (H ä ä l e t a t a k s e.) Hääletamise tagajärjed on järgmised: ettepaneku poolt on 31 häält, wastu — 34, erapooletuid — 1. Seega on ettepanek tagasi lükatud.

Nüüd tuleks hääletamisele omawalitsuse komisjoni poolt punkt II kohta ette pandud redaktsioon, algades sõnadest:

„...kogusuuruses mitte üle 75 hektaari, kusjuures koguduste ühe teenija tarwiduseks eraldatud maa-ala ei wõi olla üle 50 ha., ja peale selle koguduste hoonete korrashoiuks ja kütteks wõimaluse korral kunni 25 ha. wastawalt koguduselt wõõrandatud metsa.“ (H ä ä l e t a t a k s e.) Omawalitsuse komisjoni ettepaneku poolt on 35 häält, wastu — 29 häält, seega on ettepanek wastu wõetud.

Hääletamisele tuleb põllutöoministri poolt p. 2-se kohta tehtud parandus, nimelt wälja jätta lit. c. (H ä ä l e t a t a k s e.) Nähtawa enamusega on ettepanek wastu wõetud.

Järgmisena tuleks hääletamisele rkl. Luur'i ettepanek, wõtta p. 2-se juurde märkus: „Peale käesolewas paragrahwis tähendatud tagasiantawate maade antakse tagasi kogudustele armuadramaad, mis sihtwarandustena annetatud kogudustele, nende teenijate leskede ja waestelaste ülewälpidamiseks.“ (H ä ä l e t a t a k s e.) Nähtawa enamusega on ettepanek wastu wõetud.

Järgmisena tuleb hääletamisele rkl. Anniko poolt tehtud parandus, märkusena wõtta p. 2-se juurde: „Kõik maa-alad, mis Rootsi walitsuse poolt sihtwarandusena kirikule kingitud, saawad sellekohaste tõendawate dokumentide põhjal kogudusele tagasi antud.“ (H ä ä l e t a t a k s e.) Ettepaneku poolt on 27 häält, wastu 33, — seega on ettepanek tagasi lükatud. Rkl. Gustawson'i poolt on ettepanek, § 3. punkt 2. I lõikes pärast sõnu „linnade ja alewite administratiiv-piire“ ligi lisada sõnad „kui ka maakonnawalitsuse ettepanekul siseministri poolt kinnitatawate alewikkude ehituspiirkonde.“ (H ä ä l e t a t a k s e.) Ettepaneku poolt on 32 häält, wastu 32. (H ü ü d e d : S e d e l i t e g a !) Palun sedelid wälja jagada. (H ä ä l e t a t a k s e.) Hääletamise tagajärjed on järgmised: ettepaneku poolt on 32 häält, wastu — 36 häält, seega on ettepanek tagasi lükatud. Edasi on rkl. Penno poolt ettepanek, kustutada § 3. punkt 6. märkus, mis järgmiselt kõlab: „Suwilaid wõib tagasi anda ka wäljaspool suwituse ja rawitsuskohtade piirkonde, kui põllutöoministeerium neid muuks otstarbeks ära kasutanud ei ole.“ (H ä ä l e t a t a k s e.) Ettepaneku poolt on 24 häält, wastu — 32, seega on ettepanek tagasi lükatud.

Hääletamisele tuleb § 3. nagu ta parandatud kujul välja kujunenud.

O. Gustawson (is.): Hääletamise korra kohta tegin ettepaneku § 3. hääletada punktid eraldi. (Hüüded: Lõpetada!)

Juhataja **A. Jürman**: Praegu ei ole võimalik punkte ette kanda eraldi, nii nagu nad vastuvõetud parandustega välja kujunenud, on võimalik punkte eraldi hääletada, nimetades ainult punkt see ja see. Rkl. Gustawson'i ettepanek on täiesti iseäralik. Praegu hääletasime § 3. parandused üksikute punktide kohta. Kui nüüd uuesti punktide viisi hääletada, siis

tuleks kogu paragrahw lõpuks veel kord hääletamisele. Kuna sarnast hääletamisviisi kodukorras ette nähtud ei ole, siis et kodukorrale kindlaks jääda, on tarwis käesolewat seisukorda järele kaaluda. Et see võimalik oleks, tuleks koosolek nagu seda mõnelt poolt sooviti, praegu lõpetada ja järgmisel korral paragrahw lõplikult hääletada. Kui ettepaneku kohta — koosolek lõpetada — sõna ei soowita, siis asun ettepaneku hääletamisele. (Hääletatakse.) Ettepaneku poolt on 34, vastu 26 häält, seega on otsustatud koosolek lõpetada.

Lõpetan koosoleku.

Koosolek lõpeb kell 10.20 min.

Algkirjale alla kirjutanud:

Riigikogu esimees **J. Tõnisson**.

Abiesimees **A. Jürman**.

Abisekretäär **J. Holberg**.

Abisekretäär **J. Piiskar**.

